

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

HANDICAP

STATUS 2019

HANDICAP – STATUS 2019

Forfattere: Nikolaj Nielsen og Sidsel Engmann Juul

Redaktion: Lise Garkier Hendriksen, Emil Kiørboe, Janne Bruvoll, Maria Ventegodt og Louise Holck (ansv.)

Grafer/behandling af statistikdata: Maja Meiland Hansen

Redaktionen er afsluttet i januar 2019.

Denne rapport er en af tre rapporter, hvori Institut for Menneskerettigheder gør status over menneskerettighedssituationen på ligebehandlingsområdet. De andre rapporter omhandler etnisk oprindelse og køn. Rapporterne behandler udvalgte menneskeretlige emner og giver anbefalinger til forbedring af menneskeretsbeskyttelsen i Danmark. Institutet udgiver lignende rapporter inden for en række andre emner.

Se mere på www.menneskeret.dk/status.

e-ISBN: 978-87-93605-76-3

Layout: Hedda Bank

Forsidebillede: Natalia Lebedinskaia/Shutterstock

Oversættelse til engelsk: GlobalDenmark

© 2019 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution

Wilders Plads 8K
1403 København K
Telefon 3269 8888
menneskeret.dk

Denne publikation eller dele af den må reproduceres til ikke-kommerciel brug med tydelig angivelse af kilden.

Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt. Vi bruger for eksempel store typer, korte linjer, få orddelinger, løs bagkant og stærke kontraster. Læs mere om tilgængelighed på menneskeret.dk/tilgaengelighed

INDHOLD

RESUMÉ	5
SUMMARY	8
KAPITEL 1 – INDLEDNING	11
1.1 Handicapkonventionen fokuserer på at fjerne samfundsskabte barrierer	11
1.2 Hvem er gruppen af personer med handicap i Danmark?	11
KAPITEL 2 – UDVIKLINGEN I DE SENESTE ÅR	13
2.1 Menneskeretlige forbedringer	14
2.2 Nye udfordringer	15
2.3 Principielle afgørelser på området	16
2.4 Internationale organers vurdering af danske forhold	17
KAPITEL 3 – MENNESKERETTEN OG DANSK LOVGIVNING	18
3.1 Kort om den internationale ramme	18
3.2 Kort om de danske regler på området	19
KAPITEL 4 – TILGÆNGELIGHED	20
4.1 Den menneskeretlige beskyttelse: Tilgængelighed er et grundlæggende princip og en menneskerettighed	20
4.2 Danske forhold: Manglende tilgængelighed er en barriere for et selvstændigt liv	21
4.2.1 Mange mennesker med handicap har svært ved at bruge offentlig transport	22
4.2.2 Kravene til offentlige hjemmesider mangler effektiv håndhævelse	23
4.2.3 Tilbageskridt i forhold til kravene om tilgængelighed til bygninger	23
4.2.4 Det nye diskriminationsforbud omfatter ikke tilgængelighed	24
4.3 Konklusion og anbefalinger	24
KAPITEL 5 – HANDICAP OG UDDANNELSE	26
5.1 Den menneskeretlige beskyttelse: Personer med handicap skal have lige adgang til uddannelse	26
5.2 Danske forhold: Store udfordringer med at gøre uddannelsessystemet inkluderende	27
5.2.1 Uddannelsesgraden for personer med handicap er faldende	27
5.2.2 Udfordringer med skolevægring og manglende retssikkerhed i grundskolen	28
5.3 Konklusion og anbefalinger	29

KAPITEL 6 – INKLUSION PÅ ARBEJDSMARKEDET	30
6.1 Den menneskeretlige beskyttelse: Krav på inklusion, rimelig tilpasning og individuel støtte	30
6.2 Danske forhold: Mange personer med handicap står uden for arbejdsmarkedet	32
6.3 Konklusion og anbefalinger	33
KAPITEL 7 – TVANG I PSYKIATRIEN	34
7.1 Den menneskeretlige beskyttelse: Personer med handicap skal beskyttes mod unødvendig tvang	34
7.2 Danske forhold: Stadig for meget tvang i psykiatrien	36
7.3 Konklusion og anbefalinger	38
NOTER	39

MENNESKERETTIGHEDER OG PERSONER MED HANDICAP

Personer med handicap blev som gruppe overset, da både FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder blev vedtaget i 1948, og da FN's første to konventioner om menneskerettigheder blev vedtaget i 1966. I princippet er personer med handicap omfattet af de almindelige menneskerettigheder, men i praksis har det vist sig, at personer med handicap sjældent nyder godt af dem.

Handicapkonventionen fra 2006 er den første retligt bindende konvention, som alene omhandler personer med handicap. Den slår fast, at staterne skal fremme lige muligheder for personer med handicap på alle de livsområder, som reguleres af menneskerettighederne.

I denne rapport giver vi et overblik over menneskeretten og udviklingen for personer med handicap. Vi ser derefter nærmere på følgende fire temaer og giver anbefalinger til forbedringer af den menneskeretlige beskyttelse i Danmark:

- Tilgængelighed
- Handicap og uddannelse
- Inklusion på arbejdsmarkedet
- Tvang i psykiatrien.

DEN MENNESKERETLIGE UDVIKLING I DE SENESTE ÅR

Samlet set er der ikke noget, som tyder på, at der generelt sker fremskridt for personer med handicap i forhold til at opnå ligestilling og lige muligheder på centrale samfundsområder.

Institut for Menneskerettigheder lancerede i december 2017 handicapbarometer.dk. Barometeret viser udviklingen på ti centrale samfundsområder og sammenligner situationen for mennesker med handicap med alle andre. På ni ud af ti samfundsområder er personer med handicap væsentligt ringere stillet end gruppen af personer uden handicap. Hertil kommer, at barometeret viser, at der overordnet set ikke kan måles nogen positiv udvikling, og på enkelte områder går det ovenikøbet tilbage.

Danmark har ikke på nuværende tidspunkt en samlet politik for fremme af ligestilling og lige muligheder for mennesker med handicap. Det kan være en af årsagerne til, at udviklingen mod mere ligestilling og mere lige muligheder for personer med handicap er gået i stå. Instituttet har sammen med Danske Handicaporganisationer og mere end 50 andre civilsamfundsorganisationer skrevet til børne- og socialministeren og anbefalet, at der bliver udarbejdet en national handicappolitik.

Handlingsplanen bør blandt andet rumme målbare målsætninger og sikre statistisk viden om handicapområdet, så udviklingen kan følges. Den indsamlede statistik bør indeholde data både på landsplan og kommunalt niveau og data om børn med handicap. De data, vi i dag har til rådighed, og som fremgår af handicapbarometer.dk, indeholder ingen information om forholdene for børn med handicap.

MENNESKERETLIGE FORBEDRINGER

Den 1. juli 2018 trådte lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap i kraft. Det var i forvejen ulovligt at diskriminere personer med handicap på arbejdsmarkedet i Danmark, men med lovens ikrafttræden er det nu heller ikke længere lovligt at diskriminere personer med handicap uden for arbejdsmarkedet. Indførelsen af et generelt forbud mod handicapdiskrimination betyder, at det nu er muligt for personer med handicap at indbringe sager om diskrimination uden for arbejdsmarkedet for Ligebehandlingsnævnet.

I november 2018 fremsatte justitsministeren et lovforslag om indførelse af en mere fleksibel værgemålsordning. Formålet med lovforslaget er at sikre, at flere personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne kan opnå stemmeret.

Danmark har i sommeren 2018 implementeret EU's webtilgængelighedsdirektiv ved lov. Loven fastsætter krav til offentlige myndigheder og virksomheders hjemmesider og mobilapplikationer, så de fremover skal være mere tilgængelige. Stadig flere offentlige områder omfattes af den obligatoriske digitale selvbetjening, og tilgængelighed til offentlige hjemmesider er også derfor helt afgørende for personer med handicaps mulighed for at kunne deltage i samfundet.

Folketinget vedtog med virkning fra 1. januar 2018 en lov om tvangsbehandling af varigt inhabile. Varigt inhabile kan være demente, udviklingshæmmede eller hjerneskadede personer. Tidligere var det ikke muligt lovligt at behandle denne gruppe af patienter, hvis de modsatte sig behandling. Instituttet mener, at det er positivt, at der nu er mulighed for at sikre behandling, også når en varigt inhabil patient modsætter sig. Med loven sikres patienterne de fornødne retssikkerhedsgarantier, som ikke tidligere har været på plads.

NYE UDFORDRINGER

Folketinget vedtog i 2017 at oprette 150 pladser på særligt specialiserede socialpsykiatriske afdelinger. Selvom muligheden for at tvangsindlægge på de særlige afdelinger blev taget af bordet under Folketingets behandling af lovforslaget, rejser de særlige psykiatriske afdelinger stadig en række udfordringer i forhold til beskyttelsen af menneskerettighederne. Eksempelvis kan en indlæggelse betinges af, at patienten opgiver sin hidtidige bolig på et botilbud. Borgeren risikerer dermed at skulle vælge mellem at miste sin bolig eller give afkald på relevant tværfaglig behandling af sin psykiske lidelse.

I serviceloven er der indført hjemmel til at tvangsflytte en beboer på et botilbud af hensyn til de øvrige beboere eller personalet på botilbuddet og ikke som tidligere kun af hensyn til beboeren selv. Tvangsflytning kan nu ske i situationer, hvor en beboer udøver truende eller på anden måde chikanerende adfærd. Set fra et menneskeretligt synspunkt er det særligt problematisk, at den tvangsflyttede beboer ikke alene mister sin hidtidige bolig, men i forbindelse med en tvangsflytning også mister retten til selv at vælge et nyt botilbud.

Mulighederne for at anvende tvang i boformer med sikrede afdelinger blev væsentligt udvidet i 2018. Der blev indført mulighed for generelt at forbyde enheder som mobiltelefoner og computere med adgang til internettet, udvidet adgang til at undersøge beboernes effekter og hjemmel til at placere en beboer i et særligt afskærmningslokale i op til to timer, hvis der er overhængende fare for, at beboeren vil skade sig selv eller andre. Institut for Menneskerettigheder har særligt kritiseret, at muligheden for at forbyde mobiltelefoner mv. vil ramme samtlige beboere.

Praksis for at dispensere for blandt andet sprogkravene i forbindelse med ansøgning om

statsborgerskab, når en ansøger på grund af et handicap har vanskeligt ved eller ikke er i stand til at lære dansk, er blevet strammet betydeligt, og der gives i modsætning til tidligere meget få dispensationer.

Som følge af en lovændring i 2015 er antallet af tvangsbortadoptioner steget. Manglende forældreevne kan blandt andet skyldes handicap. Tvangsbortadoption er et af de mest intensive indgreb både over for barnet og forældrene, og en generel stigning kan derfor udgøre en udfordring i forhold til at sikre barnets og forældrenes ret til familieliv.

I 2016 og 2017 har Børne- og Socialministeriet offentliggjort data, der viser, hvor stor en andel af de enkelte kommuners afgørelser der omgøres, når sagerne indbringes for Ankestyrelsen. Tallene viser, at der både på voksen- og børnehandicapområdet er store problemer med at træffe korrekte afgørelser.

Endelig blev bygningsreglementet ændret med virkning fra 2018. Ændringen indebar en lempelse af kravene til tilgængelighed til fritliggende enfamilieshuse. Der er tale om et væsentligt tilbageskridt i forhold til at sikre en fremadskridende udvikling med øget tilgængelighed til boliger i Danmark.

RAPPORTENS VÆSENTLIGSTE ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler, at regeringen tager initiativ til at:

- udvikle en national handicappolitik, inklusive en tværgående handlingsplan for handicapområdet baseret på statistisk viden om vilkårene for både børn og voksne med handicap og med målbare målsætninger.

- tilbagerulle forringelserne i bygningsreglementet vedrørende tilgængelighed til enfamilieshuse.
- udvide forbuddet mod forskelsbehandling på grund af handicap til at omfatte tilgængelighed, så det anerkendes, at tilsidesættelse af eksisterende krav om tilgængelighed kan udgøre diskrimination.
- sætte konkrete mål for udviklingen i uddannelsesgraden for mennesker med handicap og iværksætte de nødvendige tiltag, der kan vende den negative udvikling.
- forbedre beskyttelsen af børns ret til uddannelse for børn på frie grundskoler og i folkeskolen, eksempelvis ved at udvide klageretten til Klagenævnet for Specialundervisning, sikre at almindelige forvaltningsretlige principper også gælder for de frie grundskoler, præcisere retten til sygeundervisning mv.
- fastsætte konkrete målsætninger for beskæftigelsesgraden for personer med handicap og iværksætte en tværgående indsats for at nedbryde barrierer i forhold til adgangen til arbejdsmarkedet for personer med handicap.
- sikre, at den positive udvikling i forhold til nedbringelse af antallet af bæltefikseringer ikke fører til stigning i brugen af andre tvangsformer som eksempelvis fastholdelse eller medicinering med beroligende medicin.

SUMMARY

HUMAN RIGHTS AND PERSONS WITH DISABILITIES

As a group, persons with disabilities were overlooked when the UN Universal Declaration of Human Rights was adopted in 1948 and when the two first UN covenants on human rights were adopted in 1966. In principle, people with disabilities are covered by general human rights, but practice has shown that they do not often benefit from these rights.

The 2006 Convention on the Rights of Persons with Disabilities is the first legally binding convention solely about persons with disabilities. The convention stipulates that States parties must promote equal opportunities for persons with disabilities in all aspects of life regulated by human rights.

In this report, we present an overview of human rights law and recent developments for persons with disabilities. We then examine four topics in more detail, and present recommendations for improvements to the protection of human rights in Denmark:

- Accessibility
- Disability and education
- Inclusion in the labour market
- Coercive measures in psychiatric treatment

DEVELOPMENTS IN HUMAN RIGHTS IN RECENT YEARS

Overall, there is no indication that progress is being made for people with disabilities with regard to achieving equality and equal opportunities in the fundamental areas of society.

In December 2017, the Danish Institute for Human Rights launched handicapbarometer.dk. The barometer shows developments in ten central areas of society and compares the circumstances of people with disabilities with everyone else. In nine out of ten areas of society, people with disabilities are significantly more disadvantaged than people without disabilities. In addition to this, the barometer shows regression in some areas and no perceptible positive developments overall.

At present, Denmark has no comprehensive policy to promote equality and equal opportunities for people with disabilities. This may be one of the reasons why there has been no progress towards achieving equality and equal opportunities for people with disabilities. Together with the Disabled People's Organisations of Denmark and more than 50 other civil society organisations, the Institute has written to the Minister for Children and Social Affairs and recommended drawing up a national policy for people with disabilities.

The action plan should include measurable objectives and ensure statistical knowledge about people with disabilities in order to track developments. The statistics compiled should contain data at both the national and municipal levels, as well as data on children with disabilities. The data available at present and which is shown on handicapbarometer.dk, contains no information regarding the circumstances of children with disabilities.

HUMAN RIGHTS IMPROVEMENTS

On 1 July 2018, an act prohibiting discrimination on the grounds of disability entered into force. It was already illegal to discriminate against people with disabilities in the labour market in Denmark. However, when the law entered into force, it also became illegal to discriminate against people with disabilities outside the labour market. The introduction of a general ban on disability discrimination means that it is now possible for people with disabilities to bring a case about discrimination outside the labour market before the Board of Equal Treatment.

In November 2018, the Danish Minister for Justice proposed a bill on a more flexible guardian system. The purpose of the bill was to ensure voting rights for more people who are under guardianship with deprivation of legal capacity.

During the summer of 2018, Denmark implemented the EU Directive on the Accessibility of the Websites and Mobile Applications of Public Sector Bodies. Danish law now stipulates requirements that will make public-sector websites and mobile applications more accessible. An increasing number of public-sector areas are subject to mandatory online self-service and the ability to access public-sector websites is therefore crucial for a person with a disability to participate in society.

The Danish Parliament adopted a law on the compulsory treatment of permanently legally incapacitated people, and this came into force from 1 January 2018. Permanently legally incapacitated persons can be people with dementia, mental disabilities or brain injury. Prior to this law, it was illegal to treat this group of patients if they refused treatment. The Institute believes that being able to secure treatment, even when a person who is permanently legally incapacitated rejects

such treatment, is a positive development. The law ensures that the necessary due process guarantees for patients are now in place.

NEW CHALLENGES

In 2017, the Danish Parliament decided to establish space for 150 patients at specialist social psychiatric departments. Although the option of compulsory admission to these specialised departments was taken off the table during parliamentary hearing of the bill, these specialist psychiatric departments still raise a number of concerns with regard to protecting human rights. For example, admission can be conditional upon the patient relinquishing their place at a sheltered housing facility. The citizen thereby risks having to choose between keeping their home or receiving relevant cross-disciplinary treatment for their psychiatric illness.

The Social Services Act authorises forced resettlement of residents at sheltered housing facilities out of consideration for other residents or staff. Forced resettlement was previously solely out of consideration for the resident in question. A forced resettlement can now be carried out in cases where a resident exhibits threatening or harassing behaviour. This is very problematic from a human-rights perspective. A resident who is forcibly resettled not only loses their home, but due to the forced resettlement, also loses the right to choose a new sheltered housing facility themselves.

The option to use coercion at accommodation with high-security departments was significantly expanded in 2018. It is now possible to forbid the use of cell phones and computers with access to the internet, there is expanded scope to examine the personal effects of residents and authorisation has been granted to move a resident to a protected room for up to two hours if there is an imminent risk of them harming themselves or others. The

Danish Institute for Human Rights has criticised in particular the option to forbid the use of cell phones etc., as this will affect all residents.

The practice of granting exemptions, for example from language requirements in connection with citizenship applications from applicants who, due to a disability, have trouble or cannot learn Danish, has been significantly tightened and fewer exemptions are being granted than previously.

Following a legislative amendment in 2015, the number of forced adoptions has increased. Lack of parental ability can be due to a disability. Forced adoption is one of the most extreme interventions against a child and its parents. An overall increase in forced adoptions may therefore be problematic with regard to ensuring the right of the child and parents to a family life.

In 2016 and 2017, the Ministry of Children and Social Affairs published data showing the percentage of rulings made by individual municipalities that were overturned when the cases were brought before the National Social Appeals Board. The figures show that there are considerable problems with making correct rulings regarding disabled children and adults.

Finally, the buildings regulations were amended with effect from 2018. The change included a relaxation of requirements for accessibility to stand-alone single-family homes. This constitutes a significant setback with regard to ensuring increased accessibility to dwellings in Denmark.

THE KEY RECOMMENDATIONS OF THE REPORT

The Danish Institute for Human Rights recommends that the Government take steps to:

- develop a national disability policy, which includes measurable goals and a cross-sectoral action plan for people with disabilities based on statistical data on conditions for children and adults with disabilities.
- roll back adverse changes to the building regulation with regard to accessibility to single-family homes.
- broaden the prohibition of discrimination on the grounds of disability to include accessibility, thereby acknowledging that setting aside existing requirements can be discrimination.
- set specific goals for improvements in the level of education of people with disabilities and implement the necessary initiatives to reverse the current negative development.
- improve protection of the right to education for children at independent and municipal primary and lower secondary schools by: expanding the right to appeal to the Complaints Board for Special Needs Education, ensuring that general administrative procedural principles also apply to independent primary and lower secondary schools, and clarifying the right to educational support for children on sick leave, etc.
- set specific goals for the employment rate of people with disabilities and launch a cross-sectoral initiative to break down barriers with regard to labour market access for people with disabilities.
- ensure that the drop in use of physical restraints does not lead to an increased use of other coercive methods such as other types of restraint or sedatives.

KAPITEL 1

INDLEDNING

1.1 HANDICAPKONVENTIONEN FOKUSERER PÅ AT FJERNE SAMFUNDSSKABTE BARRIERER

Personer med handicap blev som gruppe overset, da både FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder blev vedtaget i 1948, og da FN's første to konventioner om menneskerettigheder blev vedtaget i 1966. I princippet er personer med handicap omfattet af de almindelige menneskerettigheder, men i praksis har det vist sig, at personer med handicap ofte ikke nyder godt af dem. Handicapkonventionen fra 2006 er den første retligt bindende konvention, som alene omhandler personer med handicap. Den slår fast, at staterne skal fremme lige muligheder for personer med handicap på alle livsområder, som reguleres af menneskerettighederne.

Efter Handicapkonventionen omfatter personer med handicap "personer, der har en langvarig fysisk, psykisk, intellektuel eller sensorisk funktionsnedsættelse, som i samspil med forskellige barrierer kan hindre dem i fuldt og effektivt at deltage i samfundslivet på lige fod med andre".

Funktionsnedsættelse er det objektivt konstaterbare hos personen, f.eks. et nedsat syn eller en psykisk lidelse. Funktionsnedsættelsen kan efter definitionen være fysisk, psykisk, intellektuel eller sensorisk. Derfor må det antages, at alle former for funktionsnedsættelser er omfattet af konventionen.

Det fremgår også, at et handicap forudsætter, at funktionsnedsættelsen er "langvarig". Det betyder på den ene side, at kortvarige funktionsnedsættelser i forbindelse med f.eks. en influenza eller et brækket ben ikke medfører et handicap. På den anden side kan man ikke stille krav om, at funktionsnedsættelsen er permanent.

Konventionen stiller ikke noget krav om, at en funktionsnedsættelse skal være alvorlig. Der stilles heller ikke krav om, at den enkelte reelt har oplevet at være forhindret i fuldt og effektivt at deltage i samfundslivet på lige vilkår med andre. Det er nok, at personen kan møde en barriere, som i samspil med hans eller hendes funktionsnedsættelse kan hindre deltagelse i samfundslivet.

Et handicap opstår derfor i mødet mellem en funktionsnedsættelse og forskellige barrierer. Handicapkonventionen bygger således på det såkaldte samfundsrelaterede handicapbegreb. I modsætning hertil er det medicinske handicapbegreb, som fokuserer på funktionsnedsættelsen i sig selv som årsag til, at en person med handicap ikke kan deltage i samfundslivet. Med det samfundsrelaterede handicapbegreb flyttes fokus fra individet til samfundets indretning og fra individuel kompensation til skabelsen af generel inklusion og tilgængelighed i samfundet.

1.2 HVEM ER GRUPPEN AF PERSONER MED HANDICAP I DANMARK?

Der findes ikke et centralt register over, hvem eller hvor mange mennesker i Danmark

der har et handicap. Eftersom begrebet handicap i en moderne sammenhæng netop relaterer sig til sammenhængen mellem indretningen af samfundet og den enkeltes funktionsnedsættelse, vil kredsen af personer med handicap også ændre sig, efterhånden som samfundet udvikler sig. Eksempelvis har digitaliseringen af samfundet skabt en række nye barrierer for eksempelvis ordblinde og personer med synshandicap.

I en større spørgeskemaundersøgelse har VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd i 2016 spurgt 20.000 danskere mellem 16 og 64 år, om de har længerevarende helbredsproblemer, fysisk handicap eller psykisk lidelse. 30 procent af interviewpersonerne oplyste, at de havde et mindre eller større handicap.¹

KAPITEL 2

UDVIKLINGEN I DE SENESTE ÅR

Personer med handicaps rettigheder har både været genstand for positive tiltag og enkelte negative tilbageskridt i perioden. Samlet set er der imidlertid ikke noget, som tyder på, at der generelt sker fremskridt for personer med handicap i forhold til at opnå ligestilling og lige muligheder på centrale samfundsområder.

Institut for Menneskerettigheder lancerede i december 2017 handicapbarometer.dk.² Barometeret viser udviklingen på ti centrale samfundsområder og sammenligner situationen for mennesker med handicap med alle andre. Det er et nedslående billede, som barometeret tegner. På ni ud af ti samfundsområder er personer med handicap væsentlig ringere stillet end gruppen af personer uden handicap. Det gælder på områder som uddannelse, beskæftigelse, social trykthed og sundhed.

Hertil kommer, at barometeret viser, at der overordnet set ikke kan måles nogen positiv udvikling, og på enkelte områder går det desværre tilbage. Nedenfor kan du eksempelvis læse mere om uddannelsesområdet, hvor færre personer med handicap opnåede en erhvervskompetencegivende uddannelse i 2016 sammenlignet med 2012, selvom uddannelsesniveaet i befolkningen som helhed generelt er stigende.

Efter Institut for Menneskerettigheds opfattelse understøtter tallene i handicapbarometeret, at der er behov for en samlet indsats på handicapområdet, hvor der på nationalt niveau fastlægges konkrete

mål og en strategi for opfyldelse af målene. I forbindelse med FN's Handicapkomité's seneste gennemgang af Danmarks opfyldelse af Handicapkonventionen i 2014 påpegede komitéen, at Danmarks nationale handicappolitik ikke dækkede alle centrale rettigheder og ikke indeholdt nogen konkrete målsætninger. Komitéen anbefalede, at Danmark reviderede handicappolitikken og fastsatte "konkrete mål, målbare delmål, passende økonomiske midler, og indikatorer til brug for evaluering af fremskridt i implementeringen af planen".³ Danmark havde på daværende tidspunkt en handicappolitik, men siden 2014 er der ikke fulgt op på politikken, og komitéens anbefaling er ikke blevet fulgt.

Det betyder, at Danmark på nuværende tidspunkt ikke har en samlet politik for at fremme ligestilling og lige muligheder for mennesker med handicap. Instituttet har sammen med Danske Handicaporganisationer og mere end 50 andre civilsamfundsorganisationer skrevet til børne- og socialministeren. I brevet anbefaler vi, at der bliver udarbejdet en national handicappolitik, inklusive en tværgående handlingsplan, der dækker alle typer handicap og tager udgangspunkt i FN's Handicapkonvention. Handlingsplanen bør rumme målbare målsætninger og sikre en forsvarligt indsamlet statistisk viden på handicapområdet, så udviklingen kan følges – også på kommuneniveau og for børn.⁴

INSTITUT FOR MENNESKERETTIGHEDER ANBEFALER, AT REGERINGEN TAGER INITIATIV TIL AT:

- udvikle en national handicappolitik, inklusive en tværgående handlingsplan for handicapområdet baseret på statistisk viden om vilkårene for både børn og voksne med handicap og med målbare målsætninger.

2.1 MENNESKERETLIGE FORBEDRINGER

Den 1. juli 2018 trådte lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap i kraft.⁵

Med lovens ikrafttræden vil det ikke længere være lovligt at diskriminere personer med handicap uden for arbejdsmarkedet. Det hidtil gældende forbud mod handicapdiskrimination på arbejdsmarkedet er således blevet suppleret med et bredt gældende forbud, der dækker alle samfundsområder. Indførelsen af et forbud mod handicapdiskrimination uden for arbejdsmarkedet medfører, at det nu bliver muligt at indbringe sager om handicapdiskrimination uden for arbejdsmarkedet for Ligebehandlingsnævnet. Loven udgør et væsentligt fremskridt for beskyttelsen af personer med handicaps rettigheder i dansk ret. Institut for Menneskerettigheder har dog kritiseret, at loven ikke omfatter et krav om rimelig tilpasning. I forbindelse med behandlingen af den nye lov pålagde Folketingets Socialudvalg regeringen inden september 2018 at undersøge, hvordan rimelig tilpasning kan indarbejdes i loven.⁶ Børne- og socialministeren har efterfølgende meldt ud, at resultatet af undersøgelsen først vil foreligge i starten af 2019.⁷

I december 2018 vedtog Folketinget en ændringslov til værgemålsloven om indførelse af en mere fleksibel værgemålsordning. Lovændringen vil gøre det muligt fremover

at fratage den retlige handleevne delvist i modsætning til den tidligere alt eller intet-ordning. Formålet med lovforslaget er at sikre, at flere personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne kan opnå stemmeret. Personer, der er frataget den retlige handleevne delvist, vil ikke være umyndiggjorte i grundlovens forstand og vil på den baggrund kunne bevare deres stemmeret. Ændringerne af værgemålsloven træder i kraft den 1. januar 2019.⁸ De hidtidige regler om værgemål og stemmeret er omtalt nedenfor i forbindelse med omtalen af Højesterets dom fra januar 2018 om stemmeret og værgemål, se afsnit 2.3.

På området for digital tilgængelighed har Danmark i sommeren 2018 implementeret EU's webtilgængelighedsdirektiv ved lov.⁹ Loven fastsætter krav til offentlige myndigheder og virksomheders hjemmesider og mobilapplikationer, så de bliver mere tilgængelige fremover. Loven er omtalt nærmere nedenfor i kapitel 4 om tilgængelighed.

Folketinget vedtog med virkning fra den 1. januar 2018 en lov om tvangsbehandling af varigt inhabile. Varigt inhabile kan være demente, udviklingshæmmede eller hjerne-skadede personer. Tidligere var det ikke muligt lovligt at behandle denne gruppe af patienter, hvis de modsatte sig behandling. Institut for Menneskerettigheder har tidligere behandlet denne problemstilling i rapporten "Behandling med tvang?" Rapporten konkluderede blandt andet, at den dagældende retsstilling medførte en risiko for, at varigt inhabile blev underbehandlet, havde unødige smerter eller i værste fald døde af sygdomme, som kunne behandles. Endvidere indebar manglende regulering af området, at de varigt inhabile risikerede at blive udsat for uhjemlet og ureguleret tvang. Det er på den baggrund positivt, at der med loven om tvangsbehandling af varigt inhabile nu er mulighed for at sikre

behandling, også når en varigt inhabil patient modsætter sig, men med de fornødne retssikkerhedsgarantier på plads.

2.2 NYE UDFORDRINGER

Folketinget vedtog i 2017 at oprette 150 pladser på særligt specialiserede socialpsykiatriske afdelinger.¹⁰ Afdelingerne bliver oprettet i tilknytning til eksisterende psykiatriske afdelinger, men der er tale om en ny type institution, der befinder sig i grænserummet mellem botilbud og psykiatrisk afdeling. I forbindelse med høringen over udkastet til lovforslag rejste en række organisationer kritik af den foreslåede adgang til at tvangsindlægge patienter, der ikke er sindssyge i psykiatrilovens forstand. Efter at have været i høring to gange blev udkastet revideret, således at det ikke blev muligt at tvangsindlægge personer på en særlig specialiseret socialpsykiatrisk afdeling. Når først personen er indlagt på en særlig afdeling, finder psykiatrilovens øvrige tvangsregler imidlertid anvendelse.¹¹ Uanset at muligheden for at tvangsindlægge på de særlige afdelinger blev taget af bordet, giver de særlige psykiatriske afdelinger stadig en række udfordringer i forhold til beskyttelsen af menneskerettighederne. Det er eksempelvis handlekommunen, der visiterer til afdelingerne. Kommunen har i den forbindelse mulighed for at betinge indlæggelse på afdelingen af, at borgeren opgiver sit eksisterende botilbud, uanset at indlæggelse på en særlig specialiseret psykiatrisk afdeling er en midlertidig foranstaltning, der kan sidestilles med en indlæggelse på et hospital.¹² Borgeren risikerer dermed at skulle vælge imellem at opgive sin eksisterende bolig eller give afkald på relevant tværfaglig behandling af sin psykiske lidelse.

Muligheden for at betinge visitering til en særlig socialpsykiatrisk afdeling af opsigelse af botilbud blev indført samtidig med en udvidelse af adgangen til at optage beboere

i botilbud uden samtykke.¹³ I den forbindelse blev der indført hjemmel i serviceloven til at tvangsflytte en beboer på et botilbud – ikke som hidtil af hensyn til beboeren selv, men af hensyn til de øvrige beboere eller personale på botilbuddet. Tvangsflytning kan nu ske i situationer, hvor en beboer udøver truende eller på anden måde chikanerende adfærd.¹⁴ Det er Institut for Menneskerettigheders opfattelse, at hensynet til de øvrige beboeres sikkerhed er et tungtvejende hensyn, der også lovligt kan begrunde en opsigelse af et botilbud. Institutet mener imidlertid, at de eksisterende regler går længere, end formålet tilsiger, idet personen, der bliver tvangsflyttet, ikke alene må opgive sit eksisterende botilbud, men også bliver tvangsflyttet til et bestemt botilbud og dermed mister retten til frit valg af botilbud.¹⁵

Reglerne for anvendelse af tvang i boformer med sikrede afdelinger blev væsentligt udvidet i 2018.¹⁶ Der blev indført mulighed for generelt at forbyde enheder som mobiltelefoner og computere, der muliggør internetadgang, udvidet adgang til undersøgelse af effekter, samt mulighed for at indsætte en beboer i et særligt afskærmningslokale i op til to timer, hvis der er overhængende fare for, at beboeren vil skade sig selv eller andre. Institut for Menneskerettigheder har særligt kritiseret, at muligheden for at forbyde mobiltelefoner mv. vil ramme samtlige beboere på Danmarks hidtil eneste botilbud med sikret afdeling, Kofoedsminde, uanset at det kun er en mindre del af beboerne, der har et domsvilkår, som forbyder dem at have uovervåget adgang til telefon og internet. Børne- og Socialministeriet oplyste i forbindelse med behandlingen af lovforslaget, der ligger til grund for de nugældende regler, at der på daværende tidspunkt var tre personer, som var underlagt domsvilkår om overvåget internetadgang mod 67 personer bosat på Kofoedsminde uden et sådant vilkår.¹⁷ I forbindelse med muligheden for at forbyde enheder med adgang til

internettet blev der tillige indført en pligt til at sikre, at beboerne har adgang til internettet på anden vis. Det er fortsat instituttets opfattelse, at muligheden for at indføre et generelt forbud udgør et særdeles intensivt indgreb i en beboers ret til privatliv og information og giver anledning til en række nye menneskeretlige udfordringer.

Aftalepartierne bag det såkaldte "naturalisations-cirkulære", der regulerer adgangen til at opnå dansk statsborgerskab, har tilkendegivet, at de ønsker at effektivisere sagerne om dispensation fra de almindelige betingelser for at opnå statsborgerskab, og at de ønsker at mindske antallet af dispensationer på grund af handicap.¹⁸ Praksis er efterfølgende strammet betydeligt op.¹⁹ Udfordringen med ændringen i adgangen til dispensation er nærmere beskrevet i Institut for Menneskerettigheders statusrapport om statsborgerskab.²⁰

Som følge af en lovændring i 2015 er antallet af tvangsbortadoptioner steget. Lovændringen medførte, at det ikke længere er et krav, at det er godtgjort, at forældre eksempelvis på grund af et handicap varigt vil være ude af stand til at varetage omsorgen for barnet. I stedet er kravet fremover, at det er tilstrækkeligt, at det er sandsynliggjort, at forældrene varigt vil være ude af stand til at varetage omsorgen for barnet.²¹ Tvangsbortadoption er et af de mest intensive indgreb både over for barnet og forældrene. I årene 2009 til 2014 blev ti børn bortadopteret uden samtykke, det vil sige cirka to om året.²² Siden lempelsen trådte i kraft, har Ankestyrelsen frigivet i gennemsnit cirka fem børn om året til tvangsadoption.²³

I 2016 og 2017 har Børne- og Socialministeriet offentliggjort, hvor stor en andel af de enkelte kommuners afgørelser der omgøres, når sagerne indbringes for Ankestyrelsen. Tallene viser, at der både på voksen- og børnehandicapområdet er store problemer

med at træffe korrekte afgørelser. Værst ser det ud på børnehandicapområdet, hvor omgørelsesprocenten er steget fra 46 procent i 2016 til 52 procent i 2017. Det betyder, at mere end halvdelen af de kommunale afgørelser, som blev indbragt for Ankestyrelsen i 2017, enten blev hjemvist eller omgjort.²⁴

Endelig blev bygningsreglementet ændret med virkning fra 2018. Ændringen indebar en lempelse af kravene til tilgængelighed til fritliggende enfamiliehuse. Ændringen er omtalt nedenfor under kapitel 4 om tilgængelighed.

2.3 PRINCIPIELLE AFGØRELSE PÅ OMRÅDET

Højesteret har i de seneste år afsagt en række principielle domme på handicapområdet.

I en sag om afslag på statsborgerskab gjorde tre sagsøgere gældende, at de på grund af posttraumatisk belastningsreaktion var forhindret i at lære dansk på det krævede niveau. Afslaget på at give dispensation fra sprogkravet udgjorde efter sagsøgernes opfattelse derfor diskrimination på grund af handicap. Landsretten fandt dog ikke, at der var tale om diskrimination, og Højesteret stadfæstede landsrettens dom. For Højesteret var Institut for Menneskerettigheder indtrådt til støtte for sagsøgernes synspunkt om, at afslaget på dispensation udgjorde diskrimination.²⁵

Højesteret afgjorde i december 2016 i en sag om ægtefællesammenføring, at en ægtefælle med handicap ikke havde krav på dispensation fra betingelsen om at være selvforsørgende. Østre Landsret havde givet ægteparret medhold i, at de havde ret til familiesammenføring, uanset at manden havde modtaget ydelser efter aktivloven og dermed ikke opfyldte kravet om at have været selvforsørgende inden

for de seneste tre år forud for ansøgningen om familiesammenføring. Landsretten lagde vægt på, at manden på grund af sit handicap ikke kunne blive selvforsørgende på tidspunktet for ansøgningen, hvor han var i færd med at blive afklaret til et fleksjob. Højesteret ændrede landsrettens dom og lagde afgørende vægt på, at ægtefællen efter afklaringsforløbet ville have rimelig udsigt til at opfylde selvforsørgelseskravet ved at påtage sig et fleksjob. Ægteparret havde dermed ikke ret til familiesammenføring. Institut for Menneskerettigheder var indtrådt i sagen til støtte for ægteparret under sagens behandling ved Højesteret. Højesterets dom blev efterfølgende indbragt for FN's Handicapkomité, der afgav udtalelse i sagen den 31. august 2018. Komitéen fandt, at afslaget på familiesammenføring udgjorde diskrimination, idet manden modtog ydelser efter aktivloven på grund af sit handicap i den periode, hvor han var under afklaring i forhold til berettigelse til fleksjob. Komitéen lagde blandt andet afgørende vægt på, at selv når ægtefællen var blevet visiteret til fleksjobordningen, så ville ægteparret være afskåret fra familiesammenføring i yderligere tre år, indtil karenperioden udløb. Det er endnu uafklaret, om Handicapkomitéens udtalelse vil føre til, at de danske myndigheder lempes praksis vedrørende dispensation for selvforsørgelseskravet.²⁶

I januar 2018 faldt Højesterets dom i en sag om stemmeret og værgemål. Højesteret fandt ikke, at fratagelsen af stemmeret til Folketingsvalg for personer, der er frataget den retlige handleevne, var i strid med grundloven, Den Europæiske Menneskerettighedskonvention eller Handicapkonventionen. Institut for Menneskerettigheder var indtrådt i sagen til støtte for sagsøgerne. De argumenterede for, at reglerne i folketingsvalgloven, hvorefter de ikke havde stemmeret, var i strid med grundloven. De mente også, at fratagelsen af

stemmeretten udgjorde en krænkelse af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og Handicapkonventionen. Højesteret afgjorde, at fratagelsen af stemmeret efter de nugældende regler i folketingsvalgloven ikke udgjorde en krænkelse af grundloven og Menneskerettighedskonventionens 1. tillægsprotokol, artikel 3, samt Handicapkonventionen. Højesteret lagde særlig vægt på, at det var proportionalt at fratage stemmeretten fra personer under § 6-værgemål i Danmark, fordi begrænsningen af stemmeretten her i landet er væsentlig snævrere end en ordning, som Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol fandt i strid med menneskerettighedskonventionen i sagen Alajos Kiss mod Ungarn.²⁷ En af sagsøgerne har oplyst i pressen, at han agter at føre sagen videre ved Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol.

2.4 INTERNATIONALE ORGANERS VURDERING AF DANSKE FORHOLD

FN's Børnekomité gennemgik i 2017, hvordan Danmark opfylder Børnekonventionen.²⁸ Komitéen opfordrede blandt andet Danmark til at vedtage en menneskerettighedsbaseret tilgang til handicap og indføre en tværgående strategi for inklusion af børn med handicap.

FN's Handicapkomité udtalte sig i august 2018 om dispensation fra krav til familiesammenføring på grund af handicap. Se ovenfor under principielle afgørelser, afsnit 2.3.

KAPITEL 3

MENNESKERETTEN OG DANSK LOVGIVNING

3.1 KORT OM DEN INTERNATIONALE RAMME

FN's Handicapkonvention fra 2006 er den første retligt bindende globale konvention, som alene omhandler personer med handicap. Handicapkonventionen slår fast, at personer med handicap skal sikres retten til at nyde alle menneskerettigheder. Det anerkendes som noget nyt, at et handicap opstår i mødet mellem en funktionsnedsættelse og samfundsskabte barrierer, og konventionen opstiller klare forpligtelser for stater til at afskaffe disse barrierer.²⁹ Handicapkonventionen indebærer således et paradigmeskifte i sin tilgang til menneskerettigheder for personer med handicap. Det er bevidst, at der i Handicapkonventionen er valgt en meget bred beskrivelse af begrebet handicap. Det er sket i erkendelse af, at både milde og alvorlige handicap kan føre til ulige muligheder.³⁰

Det følger blandt andet af Handicapkonventionen, at Danmark er forpligtet til at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap.³¹ Begrebet diskrimination er nærmere defineret i konventionen og omfatter ikke alene indirekte og direkte diskrimination, også afslag på rimelig tilpasning kan udgøre diskrimination i konventionens forstand.³² Der bør således være en retlig beskyttelse mod diskrimination, herunder retten til rimelig tilpasning på alle områder, for eksempel for så vidt angår uddannelse, sundhed og offentligt tilgængelige steder.

Den Europæiske Menneskerettighedskonvention indeholder ikke særlige bestemmelser om rettigheder for personer med handicap. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol har imidlertid truffet en række afgørelser om beskyttelse af personer med handicap og har i flere sager henvist til Handicapkonventionen.³³ Under Europarådet findes særlige bestemmelser om handicap i blandt andet Europarådets Socialpagt.³⁴

Efter EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder (EU-chartret) anerkender og respekterer EU personer med handicaps ret til at nyde godt af foranstaltninger, der skal sikre deres autonomi, deres sociale og erhvervsmæssige integration og deres deltagelse i samfundslivet. EU-chartret nævner endvidere handicap som en beskyttet diskriminationsgrund.³⁵ EU har blandt andet vedtaget EU-rammedirektivet EC 2000/78 om lighed på arbejdsmarkedet, som forbyder diskrimination på grund af handicap.

Derudover gælder alle menneskerettighedskonventioner også over for personer med handicap. Flere FN-menneskerettighedskomitéer har derfor vedtaget såkaldte generelle kommentarer vedrørende fortolkningen af specifikke konventioner i forhold til personer med handicap. Det gælder for eksempel FN's Børnekonvention, FN's Konvention om Afskaffelse af Alle Former for Diskrimination mod Kvinder og FN's Konventionen om Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder.³⁶

3.2 KORT OM DE DANSKE REGLER PÅ OMRÅDET

De grundlæggende elementer i dansk handicappolitik blev beskrevet i en regeringshandlingsplan fra 2003. Heraf fremgår det, at handicappolitikken bygger på principper om ligebehandling, kompensation og sektoransvar. Ved ligebehandling henvises til det grundlæggende princip om ligebehandling af personer med handicap og en målsætning om at skabe "et samfund for alle". Med kompensation menes, at en person med handicap ved særlige foranstaltninger eller hjælpemidler kompenseres for følgerne af en nedsat funktionsevne. I princippet om sektoransvar ligger, at en offentlig myndighed, der udbyder en hvilken som helst ydelse, service eller produkt til befolkningen, er ansvarlig for, at ydelsen også er tilgængelig for personer med handicap.

Den daværende regering offentliggjorde i oktober 2013 en handicappolitisk handlingsplan. I 2014 kom en statusrapport om gennemførelsen af den handicappolitiske handlingsplan.³⁷ Siden da har der ikke været udarbejdet en generel national plan for handicapområdet.³⁸

Som nævnt ovenfor i afsnit 3.1 er Danmark efter Handicapkonventionen forpligtet til at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap og at indføre en pligt til rimelig tilpasning. Med vedtagelsen af lov om forbud mod forskelsbehandling af personer med handicap gælder der nu et generelt forbud mod handicapdiskrimination både uden for og inden for arbejdsmarkedet.³⁹

Mens den danske lovgivning flere steder tager højde for regulering i forhold til personer med handicap – primært som undtagelsesbestemmelser til forskellige krav – er de tre væsentligste love på området lov om forbud mod forskelsbehandling, lov om forbud

mod forskelsbehandling på grund af handicap og serviceloven.

Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet indeholder også en tilpasningsforpligtelse for arbejdsgiveren i forhold til en person med handicap. Denne forpligtelse gælder dog ikke, hvis arbejdsgiveren derved vil blive pålagt en uforholdsmæssig stor byrde.⁴⁰ Pligten til rimelig tilpasning er specifikt undtaget i lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap.⁴¹

Servicelovens formål er blandt andet at tilgodese behov, der følger af nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne. For så vidt angår voksne med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne, er formålet med loven også at yde en samlet og helhedsorienteret indsats, der kan bidrage til at forbedre den enkeltes sociale funktion, udviklingsmuligheder og livsudfoldelse samt understøtte den enkeltes muligheder for en selvstændig tilværelse.⁴² Støtte og assistance efter serviceloven omfatter blandt andet borgerstyret personlig assistance, forskellige typer af hjælpemidler samt botilbud.⁴³

Ifølge Handicapkonventionens artikel 33, stk. 2, er medlemsstaterne forpligtet til at udpege en uafhængig funktion, der har til opgave at fremme, beskytte og overvåge gennemførelsen af konventionen. Dette mandat er i Danmark givet til Institut for Menneskerettigheder.⁴⁴ Instituttet varetager denne opgave i samarbejde med Det Centrale Handicapråd og Folketingets Ombudsmand.

KAPITEL 4

TILGÆNGELIGHED

Tilgængelighed er en grundlæggende forudsætning for et inkluderende samfund for personer med handicap, og for at personer med handicap kan leve en ligeværdig og selvstændig tilværelse og deltage i samfundet på lige vilkår.

4.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE: TILGÆNGELIGHED ER ET GRUNDLÆGGENDE PRINCIP OG EN MENNESKERETTIGHED

FN's Handicapkonventions artikel 9 forpligter Danmark til at gennemføre passende foranstaltninger for at sikre, at personer med handicap på lige fod med andre har adgang til fysiske omgivelser, transportmuligheder, information, kommunikation og til øvrige faciliteter og tilbud, som er tilgængelige for offentligheden. Der kan gives mange eksempler på foranstaltninger, der sikrer tilgængelighed, herunder:

- skiltning med punktskrift eller i letlæselige og letforståelige former
- ny teknologi og systemer på informations- og kommunikationsområdet
- forskellige former for bistands- og formidlingspersoner, herunder hjælpere, oplæsere og professionelle tegnsprogstolke.

FN's Handicapkomité vedtog i 2013 en generel kommentar om retten til tilgængelighed, hvor komitéen uddyber sin fortolkning af staternes forpligtelser efter Handicapkonventionens artikel 9.⁴⁵

Det er vigtigt at skelne mellem rimelig tilpasning og tilgængelighed. Rimelig tilpasning er gennemførelsen af foranstaltninger, der retter sig mod enkeltpersoner og deres specifikke kompensationsbehov i konkrete situationer. Tilgængelighed er derimod gennemførelsen af generelle tiltag, der retter sig mod personer med handicap som gruppe, og som går forud for deres individuelle behov. Begge principper har dog til formål at fjerne de barrierer, der gør, at personer med handicap ikke kan deltage i samfundet på lige vilkår.

Tilgængelighed er en af forudsætningerne for at skabe et inkluderende samfund. Det er også en af forudsætningerne for, at personer med handicap fuldt ud kan nyde de rettigheder, der fremgår af Handicapkonventionen. F.eks. giver en tilgængelig skole mulighed for lige adgang til uddannelse, et tilgængeligt sygehus giver mulighed for lige adgang til sundhed, og en tilgængelig arbejdsplads muliggør, at personer med handicap kan være en del af arbejdsmarkedet. Princippet om tilgængelighed skal også ses i sammenhæng med det generelle princip om ligebehandling og forbud mod diskrimination i konventionen. Manglende tilgængelighed kan således efter Handicapkomitéens opfattelse i nogle sammenhænge udgøre diskrimination.⁴⁶ Tilgængelighed skal også ses i sammenhæng med det samfundsrelaterede handicapbegreb, der er indeholdt i Handicapkonventionen. Som beskrevet ovenfor i afsnit 3.1 defineres handicap i konventionen som mødet mellem en funktionsnedsættelse og barrierer, der betyder, at personer med handicap ikke kan deltage i

samfundet på lige vilkår med andre. Retten til tilgængelighed indebærer en forpligtelse til at ændre strukturer i samfundet for at fjerne de barrierer, som hindrer personer med handicap i at deltage i samfundet på lige vilkår med andre. Princippet om tilgængelighed er derfor også et af Handicapkonventionens grundlæggende principper.⁴⁷

Selvom Den Europæiske Menneskerettigheds-konvention ikke nævner tilgængelighed for personer med handicap, har Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i sin nyere praksis inddraget FN's Handicapkonvention og dens generelle principper.⁴⁸ Derudover har menneskerettighedsdomstolen fundet retten til respekt for privatliv i menneskerettighedskonventionens artikel 8 relevant i sager om tilgængelighed.

I nogle situationer kan manglende tilgængelighed være så indgribende i den enkeltes tilværelse, at den manglende adgang kan udgøre et uproportionalt indgreb i den enkeltes privatliv. Medlemsstaterne er derfor i nogle situationer forpligtet til positivt at sikre adgang til offentlige bygninger og transportmidler for personer med handicap. Dette gælder dog kun, hvis der er en direkte og umiddelbar forbindelse mellem de krævede foranstaltninger og vedkommendes privatliv. I disse særlige tilfælde, hvor manglende tilgængelighed forhindrer en person med handicap i at udøve retten til personlig udvikling eller til at etablere og opretholde relationer med andre mennesker og omverdenen, har menneskerettighedsdomstolen fundet, at menneskerettighedskonventionens artikel 8 finder anvendelse.⁴⁹ Domstolen har derudover lagt vægt på, at tilgængelighed for personer med handicap er et spørgsmål om allokering af medlemsstaternes begrænsede ressourcer. Derfor har staterne en bred skønsmargin i det spørgsmål. Ligeledes har menneskerettighedsdomstolen lagt vægt på,

om der har været tale om et isoleret tilfælde af manglende tilgængelighed eller en række forhindringer, om vedkommende kunne have tilgået det offentlige sted ved andres hjælp, og om medlemsstaten har været inaktiv eller generelt gennemført lovgivning, der øger tilgængeligheden.⁵⁰

EU-retten opstiller en række krav om tilgængelighed til forskellige former for transportmidler. Det gælder både til fly, toge, skibe og busser.⁵¹ EU har også introduceret et EU-parkeringskort (Blue Badge), der giver personer med handicap adgang til at parkere på handicapparkeringspladser i alle EU-lande.⁵² Derudover har EU vedtaget et direktiv om tilgængeligheden af offentlige organers websteder og mobilapplikationer (webtilgængelighedsdirektivet), som skal øge tilgængeligheden på offentlige institutioners websteder og mobilapplikationer, navnlig for personer med handicap, ved at introducere standarder for digital tilgængelighed.⁵³ Endelig er EU-Kommissionen og EU-parlamentet i november 2018 nået til enighed om udformningen af et direktiv om tilgængelighedskrav på produkter og tjenesteydelser, der har til formål at støtte medlemsstaternes indsats for at leve op til nationale forpligtelser og deres forpligtelser efter Handicapkonventionen, hvad angår tilgængelighed. Næste skridt er, at udkastet til direktiv skal til vedtagelse i Ministerrådet og EU-parlamentet.⁵⁴

4.2 DANSKE FORHOLD: MANGLENDE TILGÆNGELIGHED ER EN BARRIERE FOR ET SELVSTÆNDIGT LIV

Tilgængelighed har betydning inden for alle samfundsområder. Det er en selvstændig rettighed i Handicapkonventionen, men har også betydning for opfyldelsen af mange af de andre rettigheder i konventionen. Et samfund, hvor tilbud, ydelser og det fysiske miljø er tilgængelige for personer med handicap, er

endvidere en helt afgørende forudsætning for at kunne leve et selvstændigt liv. I det følgende beskrives en række væsentlige samfundsområder, hvor der er udfordringer med at skabe tilgængelighed. Det gælder såvel fysisk som digital tilgængelighed.

4.2.1 MANGE MENNESKER MED HANDICAP HAR SVÆRT VED AT BRUGE OFFENTLIG TRANSPORT

EU har gennemført standarder, der skal øge tilgængeligheden i busser og tog for personer med handicap. Blandt andet forbyder EU-forordningen om buspassagerers rettigheder trafiksselskaberne at afvise personer med handicap på grund af deres handicap.⁵⁵ Alligevel oplever personer med handicap, at busser og toge ikke er tilgængelige for dem. Handicapbarometeret viser, at kun 67 procent af personer med handicap kan tage tog og bus uden besvær, hvilket er færre end i 2012 (76 procent). Handicapbarometeret dokumenterer,

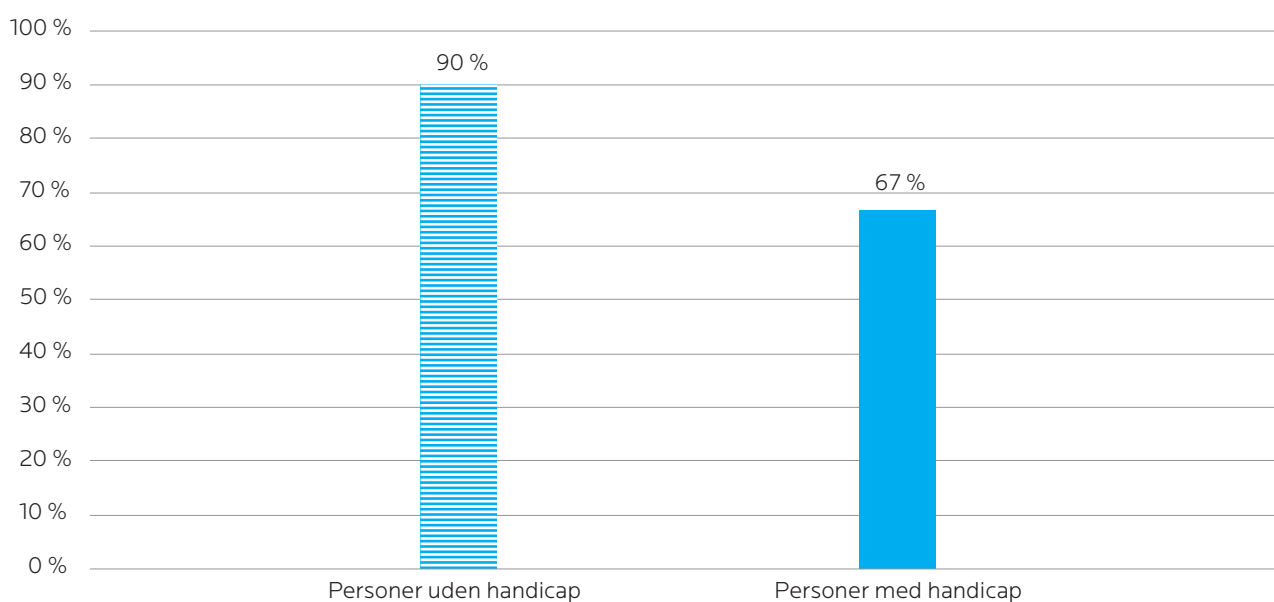
at personer med handicap i vidt omfang har besvær med at bruge busser og tog. Se figur 1.

I en rundspørge foretaget af Ulykkespatientforeningen i juni-juli måned 2017 svarer cirka en fjerdedel af interviewpersonerne, at de har oplevet at måtte opgive at nå frem på en rejse på grund af manglende tilgængelighed.⁵⁶ Tilgængelighed i offentlig transport udgør således fortsat en væsentlig udfordring.

I september 2017 blev den danske handlingsplan for tilgængelig togtransport offentliggjort. Planen indeholder en oversigt over udfordringerne med tilgængelighed for togtransport samt en række planlagte tiltag for at fremme tilgængeligheden. Det fremgår blandt andet af planen, at DSB og Arriva har nedsat varslings tiden for handicapassistance til 12 timer per 1. september 2016 mod tidligere 24 timer.⁵⁷

FIGUR 1: TILGÆNGELIGHED, BUS OG TOG, 2016

Procentandele af 16-64-årige med og uden handicap, som uden besvær kan tage bus og tog

Kilde: Egne beregninger baseret på Handicapbarometeret (2017) og tal fra Danmarks Statistik

Note: Opgørelsen viser procentandel af personer i alderen 16-64 år, der kan svare "ja, uden besvær" til spørgsmålet "Kan du bruge bus og tog, også når der er mange passagerer med?". Handicap er baseret på, hvorvidt respondenterne selv har svaret, at de har et større eller mindre psykisk og/eller fysisk handicap eller længerevarende helbredsproblem.

Folketingets Ombudsmand har endvidere i oktober 2016 anbefalet de ansvarlige myndigheder på transportområdet at etablere niveaufri adgang på de fjern- og regionalstationer, hvor der ikke aktuelt var planer om at etablere en elevator.⁵⁸

4.2.2 KRAVENE TIL OFFENTLIGE HJEMMESIDER MANGLER EFFEKTIV HÅNDHÆVELSE

Som nævnt ovenfor har EU vedtaget et direktiv om tilgængeligheden af offentlige organers websteder og mobilapplikationer. Danmark implementerede i år direktivet ved lov (webtilgængelighedsloven).⁵⁹ Direktivet er et minimumsdirektiv. Det betyder, at det er muligt at gennemføre mere vidtgående og omfattende krav til tilgængelighed i dansk lovgivning, end hvad der fremgår af direktivet. Folketinget besluttede imidlertid ikke at gå videre end minimumskravene i direktivet.⁶⁰

Det er Digitaliseringsstyrelsen, der har fået til opgave at føre tilsyn med offentlige myndigheders hjemmesider og mobilapplikationer. Digitaliseringsstyrelsen kan på baggrund af eksempelvis borgerhenvendelser vælge at indlede tilsynssag.⁶¹

Den nye webtilgængelighedslov giver ikke mulighed for, at den enkelte borger kan få behandlet en individuel klage om offentlige organers utilgængelige hjemmesider eller mobilapplikationer. Det er muligt for Digitaliseringsstyrelsen at give offentlige virksomheder og myndigheder påbud om at overholde tilgængelighedskravene. Styrelsen kan dog ikke reagere med sanktioner, hvis et påbud ikke overholdes. Den nye lov introducerer altså visse tilgængelighedskrav, men reglerne savner midler til at sikre en effektiv håndhævelse og efterlevelse af de nye standarder.

4.2.3 TILBAGESKRIDT I FORHOLD TIL KRAVENE OM TILGÆNGELIGHED TIL BYGNINGER

Handicapbarometeret viser, at 27 procent af personer med større fysiske handicap oplever problemer med fysisk adgang til offentlige bygninger.⁶² Manglende tilgængelighed til offentlige bygninger kan udgøre en alvorlig barriere for personer med handicaps mulighed for at modtage de ydelser og tilbud, som er tilgængelige for den øvrige befolkning.

Også adgangen til privat byggeri og boliger er afgørende for personer med handicaps mulighed for en selvstændig tilværelse. Med hensyn til byggeri er der sket en forringelse af tilgængeligheden for personer med handicap i forbindelse med ændringen af bygningsreglementet. Ændringen medførte, at fritliggende enfamilieshuse, der udelukkende anvendes til boligformål, ikke længere skal leve op til de generelle krav om tilgængelige adgangsforhold i bygningsreglementet.⁶³ Adgangen til nye og renoverede enfamilieshuse skal fremover kun være tilgængelighedsparat, men ikke konkret tilgængeligt. Dermed er det f.eks. ikke længere et krav, at der er niveaufri adgang til huset.

Forringelsen af tilgængelighedskravene for private boliger har særlig betydning for personer med bevægelseshandicap, der risikerer at blive afskåret fra at deltage i sociale arrangementer eller have mulighed for frit at vælge bolig. Ændringen indebærer en væsentlig forringelse i lyset af forpligtelsen til gradvis forbedring af tilgængeligheden i boligmassen i Danmark, efterhånden som der bygges nyt eller foretages omfattende renovering eller tilbygning. En forpligtelse, som følger både af formålet med byggeloven⁶⁴ og Handicapkonventionens artikel 9 om gennemførelse af tilgængelighed.

Efter ændringen af bygningsreglementet blev et beslutningsforslag fremlagt i Folketinget om at tilbagerulle ændringerne til bygningsreglementet, således at fritliggende enfamilieshuse ikke blev undtaget fra kravene om adgangsforhold. Beslutningsforslaget blev dog ikke vedtaget.⁶⁵

4.2.4 DET NYE DISKRIMINATIONSFORBUD OMFATTER IKKE TILGÆNGELIGHED

Det nye diskriminationsforbud på grund af handicap omfatter ikke tilgængelighed. Det betyder også, at det nye forbud ikke giver mulighed for, at man kan klage over manglende overholdelse af lovgivning om tilgængelighed til Ligebehandlingsnævnet. Klager over manglende tilgængelighed skal derfor i stedet rettes mod de klageinstanser, der knytter sig til den sektor, hvor man har oplevet den manglende tilgængelighed.⁶⁶

Der er imidlertid for det første ikke altid adgang til at klage over manglende tilgængelighed. F.eks. er der ikke adgang til at klage over webtilgængelighed på offentlige organers hjemmesider og mobilapplikationer, som beskrevet ovenfor. For det andet vil en klage til den sektor, hvor man har oplevet manglende tilgængelighed, kun vedrøre, om tilgængelighedskravene på et givet område er overholdt, men ikke spørgsmålet om forskelsbehandling. Det betyder, at personer med handicap vil have forskellig retsstilling, alt efter om der er tale om diskrimination eller manglende tilgængelighed, selvom effekten for personen med handicap kan være det samme. En person med et fysisk handicap, der ikke kan få adgang til en restaurant, fordi restauranten skilter med, at de nægter kørestolsbrugere adgang, vil kunne indbringe en klage til Ligebehandlingsnævnet og få godtgørelse på grund af diskrimination. En person med et fysisk handicap, der ikke kan få adgang til en restaurant, fordi restauranten har gjort sig utilgængelig ved at pille deres

rampe ned, kan ikke få prøvet sin sag ved Ligebehandlingsnævnet eller få godtgørelse.

Undtagelsen af tilgængelighedsområdet i det nye diskriminationsforbud betyder dermed, at der ikke eksisterer en effektiv beskyttelse mod diskrimination, når virksomheder eller myndigheder tilsidesætter tilgængelighedskrav.

4.3 KONKLUSION OG ANBEFALINGER

Tilgængelighed er både en grundlæggende rettighed og et generelt princip i Handicapkonventionen. I Danmark har vi ikke en samtlende national plan for at sikre tilgængelighed. De seneste forbedringer og rettigheder på området er sket på baggrund af nye EU-regler. På området for tilgængelighed til boliger, der ikke er omfattet af EU-retten, er der sket et væsentligt tilbageskridt.

Endvidere er den individuelle mulighed for at klage over manglende tilgængelighed – uanset om der er tale om fysisk eller digital tilgængelighed – enten fraværende eller særdeles kompliceret. Idet tilgængelighed er specifikt undtaget fra anvendelsesområdet for den nye lov om handicapdiskrimination uden for arbejdsmarkedet, er det heller ikke muligt at få godtgørelse for den form for diskrimination, som kan bestå i, at eksisterende krav om tilgængelighed ikke overholdes.

**INSTITUT FOR MENNESKERETTIGHEDER
ANBEFALER, AT REGERINGEN TAGER
INITIATIV TIL AT:**

- tilbagerulle forringelserne i bygningsreglementet
- indføre klageadgang over manglende overholdelse af webtilgængelighed
- udvide forbuddet mod forskelsbehandling på grund af handicap til at omfatte tilgængelighed, så det anerkendes, at tilsidesættelse af eksisterende krav om tilgængelighed kan udgøre diskrimination.

KAPITEL 5

HANDICAP OG UDDANNELSE

5.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE: PERSONER MED HANDICAP SKAL HAVE LIGE ADGANG TIL UDDANNELSE

Retten til uddannelse er en grundlæggende menneskerettighed, som er beskyttet i en række internationale konventioner. Det følger af FN's Handicapkonventions artikel 24, at personer med handicap har ret til en uddannelse på lige fod med andre. Handicapkonventionen rummer blandt andet en forpligtelse til at sikre, at personer med handicap ikke bliver ekskluderet fra det ordinære uddannelsessystem på grund af deres handicap. Udgangspunktet for konventionen er, at personer med handicap i videst mulige omfang skal have adgang til det ordinære uddannelsessystem.⁶⁷

Den lige adgang til uddannelsessystemet skal sikres ved at fjerne barrierer for tilgængelighed og skabe et inkluderende uddannelsessystem samt ved at sikre individuel støtte til de personer med handicap, der måtte have behov herfor.⁶⁸

Særligt for børn og unge mennesker med handicap gælder, at de har ret til gratis og lige adgang til grundskoleuddannelse.⁶⁹ Børn med handicap har ret til at blive undervist i et inkluderende undervisningsmiljø og til at modtage undervisning på grundskoler i deres lokalsamfund på lige vilkår med andre børn.⁷⁰ Retten til inkluderende uddannelse uden diskrimination betyder, at børn med handicap ikke må udelukkes fra det almindelige uddannelsessystem på grund af handicap

og har krav på, at der foretages rimelig tilpasning i forhold til barnets konkrete behov, medmindre dette vil være unødigt byrdefuldt.⁷¹ Denne ret til at modtage undervisning i almindelige uddannelses tilbud, i modsætning til i specielle uddannelses tilbud, er ikke absolut og ufravigelig.⁷² Beskyttelsen efter Handicapkonventionen indebærer dog, at placering i specialtilbud imod elevens vilje vil være et indgreb i elevens rettigheder, der skal kunne retfærdiggøres som sagligt og proportionalt.

Retten til uddannelse for personer med handicap er også beskrevet i en række andre menneskeretskonventioner og deklARATIONER.⁷³ Eksempelvis indeholder Den Europæiske Menneskerettighedskonventions 1. tillægsprotokol, artikel 2, også en beskyttelse af retten til uddannelse. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol har i en sag om diskrimination i forhold til retten til uddannelse udtalt, at det ikke er tilstrækkeligt, at eleven har formel adgang til uddannelse. Eleven skal også have adgang til rent faktisk at drage nytte af uddannelsen. Sagen vedrørte etnisk forskelsbehandling, men princippet om effektive rettigheder går på tværs af konventionen.⁷⁴ Domstolen har endvidere i en nyere sag mod Tyrkiet udtalt, at afslag på indskrivning af en blind elev på et musikkonservatorium udgjorde ulovlig diskrimination i sammenhæng med retten til uddannelse, blandt andet fordi musikkonservatoriet ikke havde overvejet muligheden for at foretage rimelig tilpasning af skolens tilbud i forhold til elevens behov.⁷⁵

Endelig indeholder grundloven også en beskyttelse af retten til uddannelse i § 76, der medfører en ret og pligt til grundskoleuddannelse for alle børn i den undervisningspligtige alder.

5.2 DANSKE FORHOLD: STORE UDFORDRINGER MED AT GØRE UDDANNELSESYSTEMET INKLUDERENDE

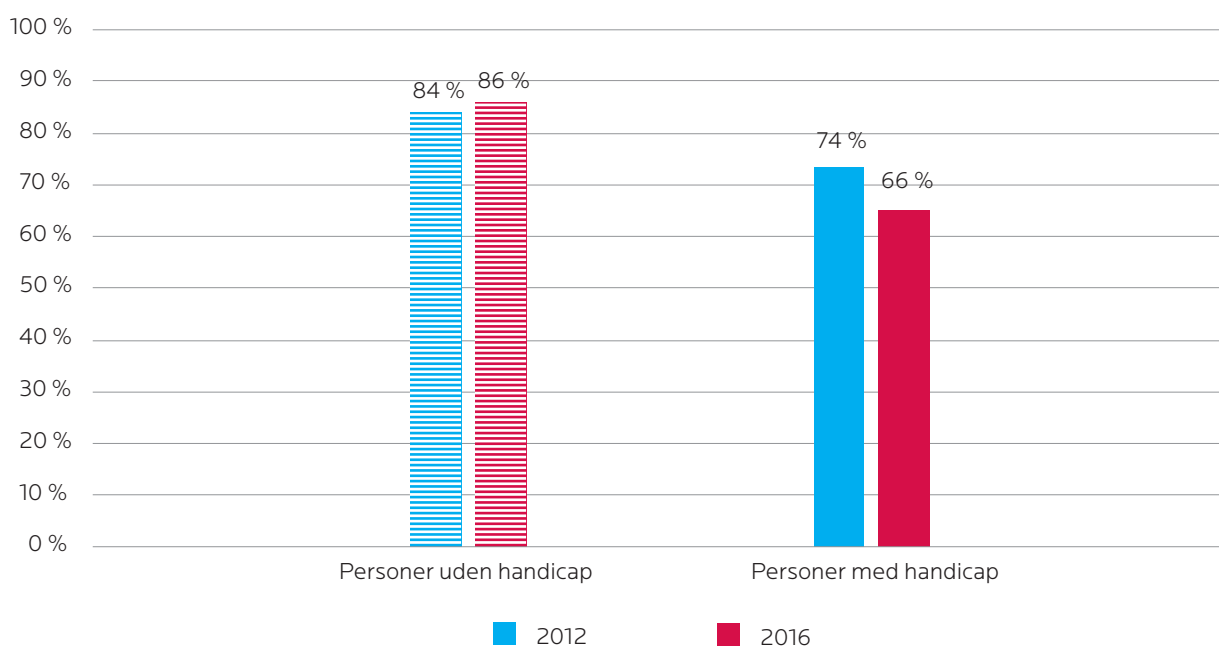
5.2.1 UDDANNELSESGRADEN FOR PERSONER MED HANDICAP ER FALDENDE

Andelen af personer med handicap mellem 30 og 40 år, der har gennemført en erhvervsuddannelse eller en videregående uddannelse, er faldende. Se figur 2. I 2012 havde 74 procent af de 30-40-årige med handicap gennemført en erhvervskompetencegivende

uddannelse mod 66 procent i 2016, hvor de nyeste tal stammer fra. Til sammenligning havde 86 procent af de adspurgte personer uden et handicap en erhvervskompetencegivende uddannelse i 2016.⁷⁶ Uddannelse og adgangen til beskæftigelse hænger tæt sammen, det gælder i særlig grad for personer med handicap. Forskellen i beskæftigelsesgrad (beskæftigelsesgab) mellem personer med handicap med en grundskoleuddannelse og personer med handicap med en lang videregående uddannelse er 41 procentpoint. Til sammenligning er det tilsvarende beskæftigelsesgab for personer uden handicap 27 procentpoint.⁷⁷ Uddannelse har stor betydning for alle menneskers adgang til arbejdsmarkedet, men for personer med handicap er uddannelse altså endnu mere afgørende.

FIGUR 2: UDDANNELSE, 2012 OG 2016

Procentandele af 30-40-årige med og uden handicap, der har gennemført en erhvervsuddannelse eller videregående uddannelse

Kilde: Egne beregninger baseret på Handicapbarometeret (2017) og tal fra Danmarks Statistik

Note: Opgørelsen viser andele af personer i alderen 30-40 år, der har gennemført en erhvervsuddannelse eller en kort, mellemlang eller lang videregående uddannelse. Handicap er baseret på, hvorvidt respondenterne selv har svaret, at de har et større eller mindre psykisk og/eller fysisk handicap eller længerevarende helbredsproblem.

Der kan være mange forklaringer på den faldende uddannelsesgrad blandt personer med handicap. Danske Handicaporganisationer offentliggjorde i juli 2017 resultaterne fra en rundspørge blandt cirka 500 studerende med handicap. Svarene viste, at mange studerende oplever udfordringer med at gennemføre et studie. De studerende pegede selv på manglende fleksibilitet og oplevelser af, at der ikke bliver taget hensyn til deres handicap.⁷⁸

Personer med handicap må også langt hyppigere opgive at fuldføre en uddannelse. Ifølge en undersøgelse fra VIVE fra 2017 er 53 procent af personer med større psykiske lidelser droppet ud af én eller flere uddannelser. For personer uden et handicap er det 24 procent.⁷⁹

Erhvervsuddannelser er den ungdomsuddannelse, der er præget af højst frafald.⁸⁰ Der er ikke lavet undersøgelser, der direkte dokumenterer en eventuel sammenhæng mellem frafald på erhvervsuddannelser og handicap.

Endvidere har der fra handicaporganisationernes side været udtrykt kritik af den manglende fleksibilitet på erhvervsuddannelserne. Det er eksempelvis ikke muligt for elever med begrænset arbejdsevne at gennemføre grundforløbet og skoleperioderne på nedsat tid. Senest har Folketinget vedtaget, at regeringen skal afdække mulighederne for at sikre, at elever med handicap i erhvervsuddannelser har de samme rammer, som personer med handicap i øvrigt i uddannelse og beskæftigelse. Resultatet af det arbejde foreligger ikke endnu.⁸¹ Regeringen har endvidere i september 2018 fremlagt et større udspil med 55 punkter, der skal styrke erhvervsskolerne. Der er ikke i udspillet nævnt noget om tiltag i forhold til at gøre uddannelserne mere inkluderende og åbne over for elever med handicap.⁸²

5.2.2 UDFORDRINGER MED SKOLEVÆGRING OG MANGLENDE RETSSIKKERHED I GRUNDSKOLEN

Med folkeskolereformen i 2012 blev der gennemført en lovændring om inklusion af elever i den almindelige undervisning. Det har medført en stor inklusionsindsats på kommunerne og landets folkeskoler. Langt flere elever med funktionsnedsættelser er blevet en del af almenundervisningen.⁸³ Generelle undersøgelser af trivsel i folkeskolen, som omfatter alle børn, viser, at trivslen og det faglige niveau er uændret. Der er imidlertid også indikationer på, at støtten ikke i alle tilfælde imødekommer elevernes behov, og at det flere steder er en udfordring at arbejde inkluderende og skabe inkluderende arbejdsmiljøer.⁸⁴

Siden inklusionsloven i 2012 har Landsforeningen Autisme hvert år udsendt spørgeskemaer til forældre til børn med autisme angående børnenes trivsel i skolen. Foreningen konkluderede i 2018, at antallet af børn, der ikke går i skole på grund af skolevægring, er stigende. Hver tredje af svarpersonerne i Landsforeningens Autismes undersøgelse rapporterede, at deres barn havde perioder, hvor barnet ikke kom i skole i flere uger, måneder eller år.⁸⁵ Også Klagenævnet for Specialundervisning har oplevet en stigning i antallet af klager, som vedrører skolevægring.⁸⁶

Institut for Menneskerettigheder udgav i december 2017 en rapport om børn med handicap, der ikke går i skole. Rapporten bygger blandt andet på en gennemgang af 12 konkrete sager, hvor børn med et kognitivt handicap ikke har været i skole i mere end tre måneder. Institut for Menneskerettigheder konkluderede i rapporten, at retssikkerheden for børn i folkeskolen ikke er tilstrækkelig. Vi anbefalede blandt andet, at kommunerne skal styrke barnets rettigheder i forhold til at sikre tidlig

identifikation og håndtering af problemer med skolevægring, samt at Undervisningsministeriet præciserer retten til sygeundervisning i sygeundervisningsbekendtgørelsen.⁸⁷

Også børn, der er indskrevet på en fri grundskole, har ringe retssikkerhed, hvis der opstår uenighed om støtte mv., fordi dansk ret i høj grad vægter de frie grundskolers ret til selv at vælge, hvilke elever (elevfriheden) der skal gå på skolerne. Eksempelvis gælder almindelige forvaltningsretlige principper om begrundelse og aktindsigt ikke for de frie grundskoler. I en rapport fra 2018 påviste Institut for Menneskerettigheder, at børn med handicap på en fri grundskole har 31 procent højere sandsynlighed for skoleskift til en folkeskole end børn uden handicap. Den ringe retlige beskyttelse af barnets ret til inklusion og uddannelse over for skolernes elevfrihed sætter børn med handicap på de frie grundskoler i en udsat position.⁸⁸

5.3 KONKLUSION OG ANBEFALINGER

Handicapkonventionen forudsætter, at personer med handicap har ret til uddannelse på lige vilkår med alle andre. Det er endvidere udgangspunktet for konventionen, at uddannelsen af personer med handicap ikke skal foregå i særskilte undervisningsmiljøer.

Den faldende uddannelsesgrad for personer med handicap udgør på den baggrund en væsentlig udfordring i forhold til at fremme personer med handicaps ret til uddannelse, men også deres generelle mulighed for at kunne deltage i samfundslivet på lige fod med andre.

For grundskoleområdet gælder det, at den øgede fokus på inklusion generelt har ført til et mindre opdelt skolevæsen, hvor også børn med handicap kan deltage i det ordinære skolesystem. Dette er efter Institut for Menneskerettigheders opfattelse en positiv

udvikling, men det bør sikres, at udviklingen ikke sker på bekostning af den enkeltes elevs ret til en grundlæggende uddannelse. Skolevægring udgør et stigende problem, og det har derfor stor betydning, at barnets individuelle ret til en grundskoleuddannelse sikres. Reglerne, der regulerer grundskolerne, både folkeskolen og de frie grundskoler, giver en ringe beskyttelse af barnets individuelle rettigheder. FN's Handicapkomité har tidligere anbefalet Danmark at udvide klageretten til Klagenævnet for specialundervisning. De gældende regler giver fortsat kun klageret til elever, som modtager ni eller flere timers støtte om ugen.⁸⁹

INSTITUT FOR MENNESKERETTIGHEDER ANBEFALER, AT REGERINGEN TAGER INITIATIV TIL AT:

- sætte konkrete mål for udviklingen i uddannelsesgraden for mennesker med handicap og iværksætte de nødvendige tiltag, der kan vende den negative udvikling.
- sikre beskyttelsen af børns ret til uddannelse for børn på frie grundskoler og i folkeskolen, eksempelvis ved at udvide klageretten til Klagenævnet for Specialundervisning, sikre at almindelige forvaltningsretlige principper også gælder for de frie grundskoler, præcisere retten til sygeundervisning mv.

KAPITEL 6

INKLUSION PÅ ARBEJDSMARKEDET

Retten til beskæftigelse er en rettighed, der har væsentlig betydning for, at personer med handicap kan opnå lige muligheder og fuld inklusion i samfundet. Personer med handicap er imidlertid stærkt underrepræsenteret på det danske arbejdsmarked.

6.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE: KRAV PÅ INKLUSION, RIMELIG TILPASNING OG INDIVIDUEL STØTTE

FN's Handicapkonventions artikel 27 fastslår, at personer med handicap har ret til beskæftigelse på lige fod med andre på arbejdsmarkedet, og at arbejdsmarkedet og arbejdsmiljøet er åbent, inkluderende og tilgængeligt.

Adgang til beskæftigelse på lige fod med andre er vigtig, da det kan være med til at sikre gennemførelsen af nogle af Handicapkonventionens hovedprincipper som inklusion i samfundslivet og lige muligheder for personer med handicap.⁹⁰ I den forbindelse har de almindelige regler, som sikrer hensyntagen og fleksibilitet for arbejdstagere, stor betydning. Særligt vigtige er arbejdsmiljølovgivningens regler om hensyntagen til den enkelte medarbejders behov og den almindelige beskyttelse mod afskedigelser på grund af nedsat arbejdsevne.

Virkeliggørelsen af retten til beskæftigelse på lige fod med andre skal ifølge Handicapkonventionens artikel 27 endvidere ske ved at forbyde diskrimination på grund af handicap på arbejdsmarkedet og ved at sikre,

at arbejdsgiverne yder rimelig tilpasning til personer med handicap på arbejdspladser, og at staten fremmer beskæftigelsesmuligheder for personer med handicap, særligt i den offentlige sektor.

I Danmark blev handicap indsat som en diskriminationsgrund i lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v. (forskelsbehandlingsloven) i 2004.⁹¹ Ændringen var en gennemførelse af EU-direktivet om generelle rammebetingelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv (beskæftigelsesdirektivet).⁹²

Gennemførelsen af beskæftigelsesdirektivet i dansk ret betyder, at offentlige og private arbejdsgivere ikke må forskelsbehandle direkte eller indirekte på grund af handicap ved ansættelse, under ansættelse og ved afskedigelse. Arbejdsgivere er forpligtet til at yde rimelig tilpasning til medarbejdere eller ansøgere med handicap, medmindre det vil indebære en uforholdsmæssig byrde.⁹³

Pligten til at foretage rimelig tilpasning i beskæftigelsesdirektivet indebærer dog ikke en forpligtelse til at ansætte eller fortsat have ansat en person, der ikke er kompetent, egnet og disponibel til at udføre de væsentligste funktioner i forbindelse med den pågældende stilling med de eventuelt påkrævede tilpasninger.⁹⁴ Det er dermed ens kvalifikationer og ikke ens handicap, der skal afgøre, om man f.eks. tilbydes en stilling, medmindre den rimelige tilpasning vil medføre en uforholdsmæssig byrde.

EU-Domstolen har i sin praksis anført, at tilpasningsforpligtelsen skal fortolkes bredt med henvisning til Handicapkonventionen.⁹⁵ Som eksempler på rimelig tilpasning nævner beskæftigelsesdirektivet indretning af lokaler, tilpasning af udstyr, ændring af arbejdsmønstre og opgavefordeling samt adgang til uddannelse og instruktion. EU-Domstolen har i sin praksis fundet, at nedsættelse af arbejdstiden også kan udgøre en rimelig tilpasning.⁹⁶ Ved vurderingen af, om relevante tilpasninger vil indebære en uforholdsmæssigt stor byrde, bør der ifølge beskæftigelsesdirektivet og forskelsbehandlingsloven navnlig tages hensyn til de omkostninger, der vil være forbundet dermed, og til virksomhedens størrelse og finansielle midler, samt muligheden for at opnå offentligt tilskud eller anden støtte.⁹⁷

Beskæftigelsesdirektivet definerer ikke, hvad der udgør et handicap. Eftersom forskelsbehandlingslovens forbud mod diskrimination af personer med handicap er en gennemførelse af direktivet, definerer forskelsbehandlingsloven heller ikke, hvad der udgør et handicap. Imidlertid har EU tiltrådt Handicapkonventionen,⁹⁸ og EU-Domstolen har derfor i sin besvarelse af præjudicielle spørgsmål fastslået, at begrebet "handicap" i beskæftigelsesdirektivet skal fortolkes i overensstemmelse med Handicapkonventionen med den forskel, at definitionen på handicap i direktivet retter sig mod barrierer i arbejdslivet og ikke i samfundet generelt.⁹⁹ Handicapkonventionen kan dog ifølge EU-Domstolens praksis ikke i sig selv medføre, at EU-retsakter er ugyldige. Det skyldes, at konventionens bestemmelser ikke efter deres indhold er tilstrækkeligt ubetingede og præcise, da det ifølge konventionen navnlig påhviler de kontraherende stater at vedtage retsakter og andre foranstaltninger til gennemførelse af dens rettigheder. Handicapkonventionen har altså ikke direkte virkning i EU-retten,

men EU-retsakter skal dog i videst muligt omfang fortolkes i overensstemmelse med Handicapkonventionen.¹⁰⁰

EU-Domstolen har i forbindelse med præjudicielle spørgsmål til beskæftigelsesdirektivet desuden udtalt sig om en række andre spørgsmål, som har forbindelse til begrebet "handicap". EU-Domstolen har således blandt andet udtalt:

- at funktionsnedsættelser på grund af overvægt under de rette omstændigheder kan betragtes som et handicap¹⁰¹
- at sygdom ikke er beskyttet i beskæftigelsesdirektivet¹⁰²
- at der kan være tale om en langvarig funktionsnedsættelse, også selvom arbejdstageren kun er berettiget til midlertidige sociale ydelser¹⁰³
- at der ikke er tale om et handicap, hvis begrænsningen ikke i samspil med forskellige barrierer forhindrer vedkommende i at deltage på arbejdsmarkedet på lige fod med andre.¹⁰⁴

Foruden at definere begrebet "handicap", og hvad der skal forstås ved rimelig tilpasning, har EU-Domstolen gennem andre præjudicielle spørgsmål også vurderet, om forskellige regler for opsigelse i forbindelse med fravær på grund af sygdom, f.eks. 120-dagesreglen i funktionærloven, kan være forskelsbehandling i strid med direktivet, hvis fraværet skyldes et handicap og ikke en sygdom.¹⁰⁵

Ud over forskelsbehandlingsloven findes der også andre danske love, der skal sikre personer med handicap beskæftigelse. Efter lov om kompensation til handicappede i erhverv m.v. og bekendtgørelse om kompensation til handicappede i erhverv er offentlige arbejdsgivere forpligtede til at indkalde en person med handicap til en ansættelsessamtale, hvis der i

ansøgningen er gjort opmærksom på, at vedkommende har et handicap og ønsker fortrinsadgangen anvendt.¹⁰⁶ Derudover stiller arbejdsmiljølovgivningen visse krav til indretningen af en arbejdsplads, når der er personer med handicap med særlige behov på arbejdspladsen.¹⁰⁷

6.2 DANSKE FORHOLD: MANGE PERSONER MED HANDICAP STÅR UDEN FOR ARBEJDSMARKEDET

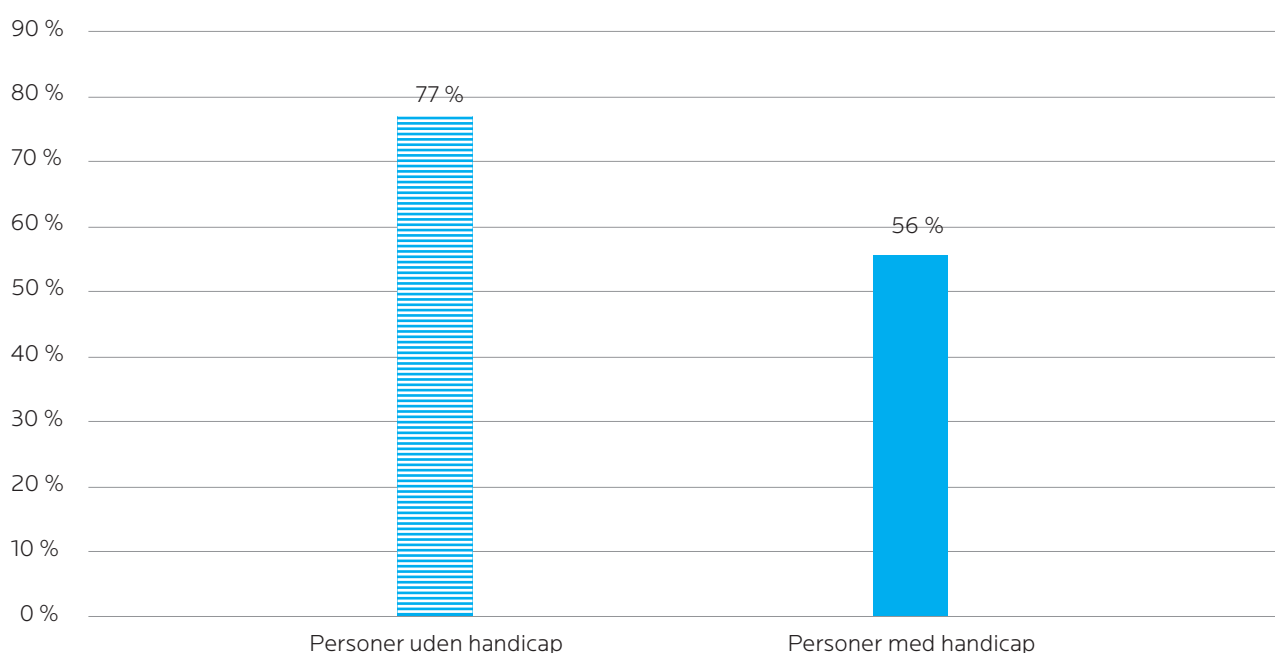
Handicapbarometeret viser, at kun lidt over halvdelen af personer med handicap er i beskæftigelse. Til sammenligning er næsten 8 ud af 10 personer uden et handicap i beskæftigelse.¹⁰⁸ Se figur 3.

En ny rapport fra Sundhedsministeriet viser, at kun 47 procent af psykisk syge var fastholdt på arbejdsmarkedet i 2017. Mellem

2016 til 2017 faldt fastholdelsen af psykisk syge på arbejdsmarkedet i hele landet. Samtidig har fastholdelsen af somatisk syge på arbejdsmarkedet i hele landet fra 2016 til 2017 ikke udviklet sig.¹⁰⁹ Selvom alle psykisk eller somatisk syge i rapporten må anses for at have en funktionsnedsættelse, henhører alle i de to grupper ikke nødvendigvis under handicapbegrebet i Handicapkonventionen. Alligevel er tallene interessante, da der i begge grupper må antages at være en høj andel af personer, der anses for at have et handicap i Handicapkonventionens forstand.¹¹⁰ Tallene indikerer dermed, at beskæftigelsen blandt personer med psykiske handicap, der har kontakt med det psykiatriske system er meget lav. Dette bekræftes af andre undersøgelser, der har vist, at personer med en psykisk lidelse i markant mindre omfang er i beskæftigelse end andre personer med andre typer af handicap.¹¹¹

FIGUR 3: BESKÆFTIGELSE, 2016

Procentandele af 16-64-årige med og uden handicap, som er i beskæftigelse

Kilde: Egne beregninger baseret på Handicapbarometeret (2017) og tal fra Danmarks Statistik

Note: Handicap er baseret på, hvorvidt respondenterne selv har svaret, at de har et større eller mindre psykisk og/eller fysisk handicap eller længerevarende helbredsproblem.

Tal fra VIVE viser også, at 6 ud af 10 personer med handicap modtager en eller anden form for overførselsindkomst, mens det kun gælder for hver fjerde person uden et handicap.¹¹²

En stor del af personer med handicap står altså stadig uden for arbejdsmarkedet.

Også blandt personer, der er visiteret til et fleksjob, er ledigheden fortsat høj. Efter fleksjobreformen fra 2012 har der været en faldende ledighed blandt personer, der er visiteret til fleksjob, men 18 procent af de visiterede var ledige i september 2017.¹¹³ Hertil kommer, at en stor gruppe af de visiterede står uden for arbejdsmarkedet i lang tid. Godt og vel hver femte modtager af ledighedsydelse havde stået uden for arbejdsmarkedet i mere end to år i oktober 2017, hvor Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (STAR) gjorde tallene op.¹¹⁴

Beskæftigelsesministeriet har i samarbejde med Børne- og Socialministeriet i januar 2018 igangsat et arbejde med et politisk udspil, der skal få flere personer med handicap i beskæftigelse, men udspillet foreligger ikke endnu.

6.3 KONKLUSION OG ANBEFALINGER

Opfyldelsen af retten til arbejde for personer med handicap skal ske ved at skabe et åbent, inkluderende og tilgængeligt arbejdsmarked. Hertil kommer, som nævnt ovenfor under afsnit 5, at særligt for personer med handicap har uddannelse stor effekt i forhold til at få adgang til arbejdsmarkedet.

Barrierer på andre samfundsområder, som eksempelvis transport, vil også udgøre barrierer for personer med handicap i forhold til at komme på arbejdsmarkedet. Der skal derfor gøres en samlet indsats for at fjerne barrierer for at løse udfordringen med, at så mange personer med handicap står uden

for arbejdsmarkedet, og for at fremme ligestillingen af personer med handicap på arbejdsmarkedet.

INSTITUT FOR MENNESKERETTIGHEDER ANBEFALER, AT REGERINGEN:

- fastsætter konkrete målsætninger for beskæftigelsesgraden for personer med handicap og iværksætter en tværgående indsats for at nedbryde barrierer i forhold til adgangen til arbejdsmarkedet for personer med handicap.

KAPITEL 7

TVANG I PSYKIATRIEN

7.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE: PERSONER MED HANDICAP SKAL BESKYTTES MOD UNØDVENDIG TVANG

En række forskellige menneskeretskonventioner og bestemmelser er relevante i forhold til anvendelsen af tvang i psykiatrien. Det skyldes, at anvendelsen af tvang berører nogle af de mest grundlæggende menneskerettigheder, nemlig retten til personlig frihed og respekt for den fysiske og psykiske integritet. Tvang i psykiatrien kan f.eks. indebære anvendelsen af tvangsindlæggelse, tvangsmedicinering og tvangsfiksering.

Personer med psykisk sygdom af længerevarende karakter er omfattet af beskyttelsen i Handicapkonventionen.¹¹⁵ Konventionen rummer en række rettigheder, der er relevante for tvang i psykiatrien. Det drejer sig om artikel 5 om lighed og ikke-diskrimination, artikel 12 om lighed for loven, artikel 14 om frihed og personlig sikkerhed, artikel 15 om frihed for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf, artikel 17 om beskyttelse af den personlige integritet. Handicapkonventionen indeholder også i artikel 25 en ret til sundhed, som også er relevant i denne sammenhæng, idet tvang i psykiatrien sker i forbindelse med behandlingen af patientens sygdom.

Retten til selvbestemmelse er et generelt princip, der ligger til grund for en række bestemmelser i Handicapkonventionen.¹¹⁶ Artikel 12 pålægger staterne en pligt til at stille

personer med handicap lige for loven og hviler på et princip om støttet beslutningstagen, der indebærer, at den enkelte person med handicap støttes til at træffe sine egne valg om f.eks. indlæggelse og behandling, fremfor at anvende tvang. FN's Handicapkomité har i sin generelle kommentar til artikel 12 udtalt, at stater skal afskaffe tvangsbehandling i psykiatrien og andre steder i sundhedssektoren, da en sådan behandling strider mod den selvbestemmelse og retlige handleevne, som artikel 12 beskytter.¹¹⁷

Handicapkonventionens artikel 14 om retten til frihed og personlig sikkerhed for personer med handicap forpligter staten til at sikre, at personer med handicap ikke frihedsberøves med henvisning til eksistensen af et handicap. Frihedsberøvelse med henvisning til et behov for behandling kan derfor muligvis efter Handicapkonventionens artikel 14 være problematisk, da der ofte vil være en snæver sammenhæng mellem et behandlingsbehov og et psykisk handicap.¹¹⁸ FN's Højkommissær for Menneskerettigheder har udtalt, at frihedsberøvelse delvist begrundet i et handicap i kombination med andre grunde er i strid med Handicapkonventionens artikel 14.¹¹⁹ Handicapkomitéen har ligeledes forholdt sig kritisk til, at handicap kan udgøre et grundlag for frihedsberøvelse.¹²⁰ I forbindelse med komitéens første evaluering af Danmark i 2014 udtalte den bekymring for, at tvangsindlæggelse efter psykiatriloven sker med henvisning til et handicap i strid med artikel 14.¹²¹

Den Europæiske Menneskerettigheds-konventions artikel 3 indeholder, ligesom Handicapkonventionens artikel 15, et forbud mod tortur, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf. Menneskerettighedskonventionens artikel 5 beskytter, ligesom Handicapkonventionens artikel 14, retten til frihed og sikkerhed, og menneskerettighedskonventionens artikel 8 beskytter retten til respekt for privatlivet, ligesom Handicapkonventionens artikel 17 beskytter den personlige integritet.

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol har i sin praksis om tvang udøvet på personer med handicap henvist til Handicapkonventionen.¹²² Menneskerettighedsdomstolen anerkender tvangsindlagte patienter som sårbare personer, der har brug for særlig menneskeretlig beskyttelse.¹²³ Desuden bør personer i det psykiatriske system efter domstolens praksis inddrages, og deres ønsker bør så vidt muligt afspejles i de beslutninger, der tages.¹²⁴

En række forskellige former for tvang i psykiatrien kan være umenneskelig eller nedværdigende behandling i strid med Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 3, hvis tvangen ikke er nødvendig.¹²⁵ Desuden kan de fysiske rammer under en tvangsindlæggelse være så ringe, at de indebærer en krænkelse af konventionens artikel 3.¹²⁶ Tvangsfiksering må derudover ifølge Menneskerettighedsdomstolens praksis alene finde sted, hvis det fremgår klart af national lov, hvornår og under hvilke betingelser fikseringen kan iværksættes. Domstolen stiller krav om lovregulering af varighed, tilsyn og pligten til at notere relevante oplysninger. Derudover må tvangsfiksering kun anvendes, hvis der er tale om exceptionelle tilfælde, hvor fikseringen er den eneste måde at forhindre den pågældende i at forvolde skade på sig selv eller andre, og den skal være proportional.¹²⁷

Efter Den Europæiske Menneskerettigheds-konventions artikel 5 kan tvangsindlæggelse udgøre frihedsberøvelse.¹²⁸ Det er imidlertid ikke i strid med konventionens artikel 5 at frihedsberøve personer, der er "mentalt forstyrrede" ('persons of unsound mind') af hensyn til den offentlige sikkerhed eller af hensyn til vedkommende selv af sundhedsmæssige grunde, hvis det er i overensstemmelse med en fremgangsmåde, der er foreskrevet i lov.¹²⁹ Frihedsberøvelse af en mentalt forstyrret person kan i henhold til konventionens artikel 5 være nødvendig, ikke kun når der er brug for behandling, men også hvor vedkommende er til fare for sig selv og andre.¹³⁰ Frihedsberøvelsen må i henhold til Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis kun fortsætte, så længe den psykiske lidelse varer.¹³¹ Desuden anser domstolen frihedsberøvelse for en så indgribende foranstaltning, at den kun er berettiget, hvis andre mindre alvorlige foranstaltninger er blevet overvejet og fundet utilstrækkelige.¹³²

Ligesom Handicapkonventionen og Den Europæiske Menneskerettighedskonvention forbyder FN's Torturkonvention og FN's Konvention om Borgerlige og Politiske Rettigheder brugen af tortur, umenneskelig og nedværdigende behandling. FN's Torturkonvention forpligter endvidere staterne til systematisk at gennemgå regler, retningslinjer, metoder, praksis og foranstaltninger vedrørende forvaring og behandling af personer, som er underkastet tilbageholdelse med henblik på at forhindre tortur. Derudover opretter Europarådets Konvention til Forebyggelse af Tortur og Umenneskelig eller Vanærende Behandling eller Straf på baggrund af forbuddet i Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 3 Europarådets Torturkomité, der skal undersøge behandlingen af personer, der er frihedsberøvede med henblik på at styrke beskyttelsen af disse personer mod tortur og

umenneskelig eller vanærende behandling eller straf.¹³³ Endelig nedlægger Konventionen om Menneskerettigheder og Biomedicin (Oviedo-konventionen) retningslinjer for samtykke ved lægelig behandling.¹³⁴

Flere internationale komitéer har udtrykt bekymring for den hyppige brug af tvang i psykiatrien i Danmark, særligt brugen af bæltefiksering.

FN's Torturkomité har i forbindelse med sin evaluering af Danmark fra 2016 anbefalet, at Danmark indfører strengere lovgivning med klare retningslinjer for, i hvilke exceptionelle tilfælde tvangsfiksering må anvendes.¹³⁵

Europarådets Torturkomité har i sin periodiske rapport om Danmark fra 2014 anbefalet, at tvangsfiksering normalt aldrig bør strække sig over seks timer og under ingen omstændigheder overstige 24 timer. Komitéen mener, at tvangsfikseringer, der varer flere dage, ikke kan retfærdiggøres ud fra et lægefagligt perspektiv.¹³⁶ Europarådets Torturkomité besøger igen Danmark i 2019.¹³⁷

FN's Menneskerettighedskomité har i sin evaluering af Danmark fra 2016 blandt andet anbefalet, at Danmark reducerer anvendelsen af tvang og udvikler alternativer.¹³⁸ Endelig har Handicapkomitéen også udtrykt bekymring, ikke alene for bæltefiksering, men også for beroligende medicin ('chemical restraint') og brugen af ufrivillig elektrokonvulsiv terapi ('involuntary electroconvulsive therapy').¹³⁹

7.2 DANSKE FORHOLD: STADIG FOR MEGET TVANG I PSYKIATRIEN

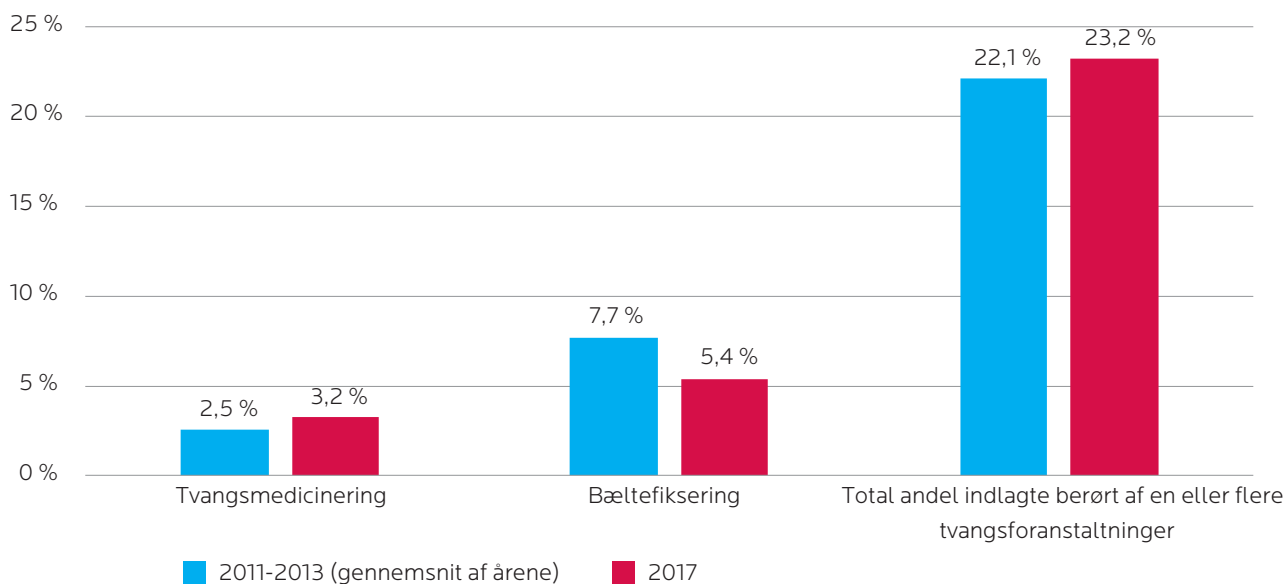
I oktober 2013 udgav det af regeringen nedsatte psykiatriudvalg rapporten "En moderne, åben og inkluderende indsats for mennesker med psykiske lidelser". Udvalget pegede på et behov for afprøvning af nye

metoder med henblik på at nedbringe tvang, såsom tvangs- og fikseringsfrie afsnit i psykiatriske afdelinger, og at den nye ramme og retning for indsatsen på psykiatriområdet skal være baseret på rettigheder, selvbestemmelse, respekt, åbenhed, inddragelse, dialog, inklusion og deltagelse.¹⁴⁰ I maj 2014 udarbejdede den daværende regering en handlingsplan for psykiatriområdet, hvor et af målene blandt andet er en halvering i brugen af tvang, herunder bæltefiksering, i psykiatrien frem mod 2020, introduktion af tvangs- og bæltefrie psykiatriske afdelinger, samt en modernisering af psykiatriloven, som sætter rammerne for tvang i psykiatrien.¹⁴¹ På den baggrund blev der i juni 2015 gennemført en lovændring, som overordnet havde til formål at formindske anvendelsen af tvang i psykiatrien, styrke patienters rettigheder og styrke kontrollen med bæltefiksering. Lovændringen indførte blandt andet en formålsbestemmelse om respekt for retssikkerhedsgarantier, selvbestemmelse og værdighed, en pligt til at høre patienten om præferencer i forhold til behandling og til i videst muligt omfang at inddrage disse præferencer under behandlingen, en præcisering af at tvangsfiksering skal være kortvarig og skærpede regler om vurdering af tvangsfiksering efter 24 timer i stedet for efter 48. Lovændringen introducerede dog ikke nogen absolut grænse for, hvor lang tid tvangsfiksering må vare.¹⁴²

Ifølge Handicapbarometeret og tal fra Sundhedsdatastyrelsen er antallet af personer berørt af en eller flere tvangsforanstaltninger steget fra 2012 til 2016.¹⁴³ I 2017 er antallet af personer berørt af en eller flere tvangsforanstaltninger igen steget. I 2012 var antallet af personer under tvang således 5866 sammenlignet med 6143 i 2017. Det er 277 flere personer, der udsættes for tvang, en stigning på 4,7 procent. Se figur 4.

FIGUR 4: TVANG I PSYKIATRIEN, 2011-13 OG 2017

Procentandele af indlagte i psykiatrien, der er berørte af forskellige typer tvangsforanstaltninger

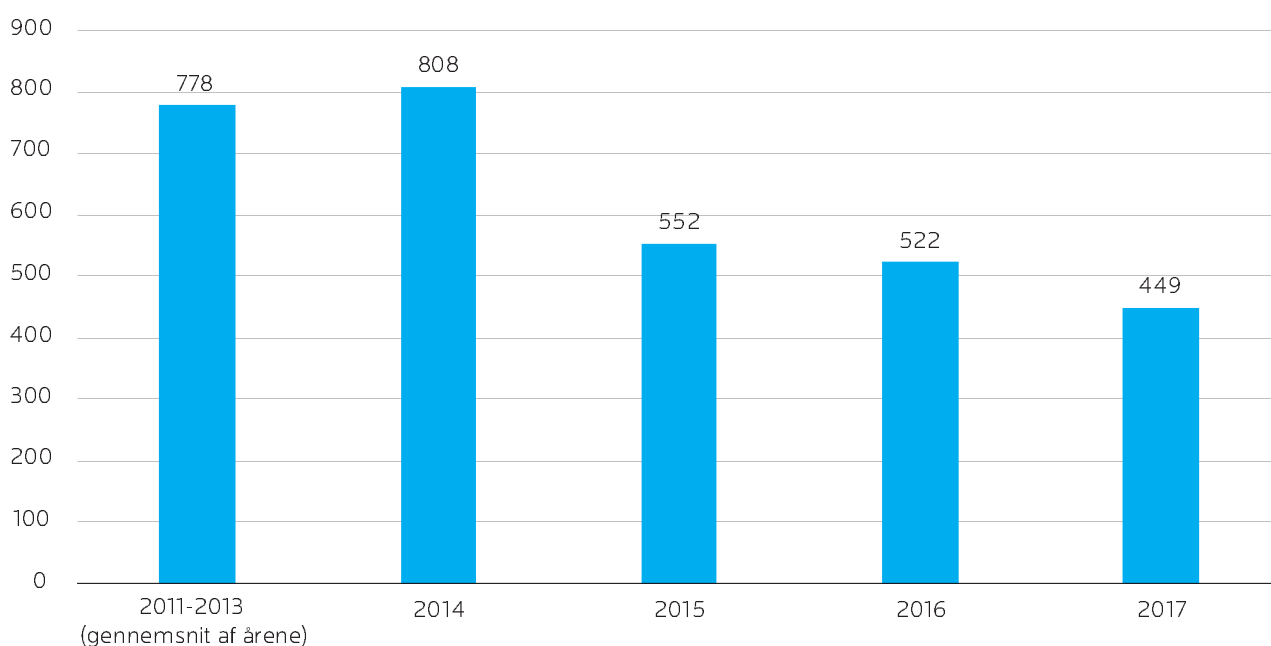

Kilde: Sundhedsdatastyrelsen

Note: Tallene inkluderer voksne, børn og unge i behandling på psykiatriske hospitaler. Tvangsforanstaltninger inkluderer bælte, remme, beroligende medicin, fastholdelse, personlig skærmning, medicinering, tvangsindlæggelse og tvangstilbageholdelse. Opgørelsen af tvangsmedicinering omfatter ikke akut beroligende. 2011-2013 er baseline og opgjort som et simpelt gennemsnit over årene.

FIGUR 5: LANGVARIG BÆLTEFIKSERING I PSYKIATRIEN, 2011-2017

Antal bæltefikseringer over 48 timer

Kilde: Sundhedsdatastyrelsen

Note: Bæltefiksering dækker over hændelser, hvor en indlagt fastspændes med et bælte omkring livet og, hvis nødvendigt, remme om håndled og ankler. Indlagte må bæltefikseres, hvis de udsætter sig selv eller deres omgivelser for fare. 2011-2013 er baseline og opgjort som et simpelt gennemsnit over årene.

Selvom der er sket et fald i anvendelsen af bæltefiksering af indlagte personer i psykiatrien fra 7 procent i 2014 til 5,4 procent i 2017,¹⁴⁴ er bæltefiksering over 48 timer stadig udbredt. Se figur 5. Samtidig er andre former for tvang steget. Det totale antal bæltefikseringer i hele landet i 2017 var således 4293. Af dem var 449 over 48 timer. Det vil sige, at cirka hver tiende bæltefiksering i 2017 varede over 48 timer.¹⁴⁵ Samtidig er det antallet af gange, der gives beroligende medicin med tvang, steget fra 7144 i 2012 til 8357 gange i 2017. Det er en stigning på 16,9 procent. Antallet af gange, der er sket fastholdelse, er steget fra 2825 gange i 2012 til 4229 gange i 2017 – en stigning på 49,6 procent. Den stigende brug af fastholdelse har vakt bekymring blandt medarbejdere i psykiatrien og i fagorganisationer.¹⁴⁶

Derudover er antallet af særforanstaltningsdomme steget drastisk de seneste 15-20 år. Personer med handicap er i særlig risiko for at modtage en særforanstaltningsdom. Særforanstaltningsdomme, herunder behandlingsdomme, kan være problematiske, da de kan vare længere og være mere indgribende end de strafferetlige sanktioner, som særforanstaltningen træder i stedet for.^{147 148}

Regeringen fremlagde i september 2018 en ny handlingsplan på psykiatriområdet frem til 2025. Planen rummer seks målsætninger for forbedring af indsatsen over for personer med psykisk sygdom og en række tiltag med henblik på at opfylde målene.¹⁴⁹

7.3 KONKLUSION OG ANBEFALINGER

Anvendelse af tvang over for psykiatriske patienter udgør et intensivt indgreb i patienternes menneskerettigheder.

Der er sket en positiv udvikling i anvendelsen af bæltefiksering, men psykiatrien i Danmark rummer stadig mange udfordringer i forhold til at beskytte den enkeltes selvbestemmelse

og integritet. Mange patienter bliver fortsat bæltefikseret mere end 48 timer, et stigende antal patienter bliver udsat for tvangsforanstaltninger, og antallet af patienter inden for retspsykiatrien er stigende.

Status i den danske psykiatri er derfor, at der fortsat anvendes mange tvangsforanstaltninger over for personer med psykisk sygdom. Den internationale kritik, der har været rejst af Danmark, kan forventes at blive gentaget, når forholdene i Danmark igen bliver gennemgået af Torturkomitéen og Handicapkomitéen m.fl.

INSTITUT FOR MENNESKERETTIGHEDER ANBEFALER, AT REGERINGEN TAGER INITIATIV TIL AT:

- indføre en slutdato for anvendelse af bæltefikseringer i psykiatrien på over 48 timer, således at bæltefikseringer over 48 timer udfases.
- sikre, at den positive udvikling i forhold til nedbringelse af antallet af bæltefikseringer ikke fører til stigning i brugen af andre tvangsformer, som eksempelvis fastholdelse eller medicinering med beroligende medicin.
- iværksætte tiltag med henblik på at imødegå stigningen i antallet af personer med psykisk sygdom, som bliver underlagt særforanstaltninger inden for retspsykiatrien.

NOTER

- 1 VIVE's rapport "Personer med Handicap. Hverdagsliv og levevilkår 2016", november 2017, side 21, tilgængelig her: https://pure.sfi.dk/ws/files/1045522/personer_med_handicap_pdfa.pdf.
- 2 Datagrundlaget for Handicapbarometeret er primært baseret på Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) survey af levevilkår for mennesker med handicap i Danmark (også kaldet SHILD). Siden 2012 bliver disse surveys foretaget hvert fjerde år og har hver gang svar fra mindst 20.000 tilfældigt udvalgte borgere mellem 16 og 64 år. For yderligere detaljer om datagrundlag, definitioner og metode se VIVE's rapport "Personer med Handicap. Hverdagsliv og levevilkår 2016", november 2017, tilgængelig her: https://pure.sfi.dk/ws/files/1045522/personer_med_handicap_pdfa.pdf.
- 3 FN's Handicapkomité, Concluding observations on the initial report of Denmark, oktober 2014, CRPD/C/DNK/CO/1 § 9, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fDNK%2fCO%2f1&Lang=en.
- 4 Se det fælles brev til børne- og socialministeren, august 2018, tilgængeligt her: <https://menneskeret.dk/nyheder/organisationer-faelles-opraab-regeringen-danmark-mangler-handicappolitisk-handlingsplan>.
- 5 Lov nr. 688 af 8. juni 2018 om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=201823>.
- 6 Betænkning over lovforslag 221, forslag til lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, tilgængelig her: https://www.ft.dk/ripdf/samling/20171/lovforslag/l221/20171_l221_betaenkning.pdf.
- 7 Se omtale i Politiken den 17. december 2018, tilgængelig her: <https://politiken.dk/indland/art6906758/Mattias-p%C3%A6dagoger-ville-ikke-give-ham-insulin-%E2%80%93-to-%C3%A5r-efter-st%C3%A5r-ny-pligt-til-at-hj%C3%A6lpe-i-stampe>.
- 8 Se lov nr. 1722 af 27. december 2018 om ændring af værgemålsloven, lov om valg til Folketinget, lov om tinglysning og lov om Det Centrale Personregister (Valgret til personer under værgemål og forvaltning af tortgodtgørelse tilkendt personer under værgemål), tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=206350>.
- 9 Lov nr. 692 af 8. juni 2018 om tilgængeligheden af offentlige organers websteder og mobilapplikationer, der implementerer Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2016/2102 af 26. oktober, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=201794>.
- 10 Lov nr. 691 af 8. juni 2017 om ændring af lov om anvendelse af tvang i psykiatrien og sundhedsloven, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=191819>.
- 11 Lovbekendtgørelse nr. 1160 af 29. september 2015 om anvendelse af tvang i psykiatrien (psykiatriloven) § 42a, stk. 3, tilgængelig

- her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=174248>.
- 12 Lovbekendtgørelse nr. 1114 af 30. august 2018 om social service (serviceloven) § 108, stk. 4, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=197036>.
 - 13 Lov nr. 661 af 8. juni 2017 om ændring af lov om social service og lov om retssikkerhed på det sociale område (udvidelse af reglerne om optagelse i et bestemt botilbud uden samtykke mv.), tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=191839>.
 - 14 Lovbekendtgørelse nr. 1114 af 30. august 2018 om social service (serviceloven) § 129a, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=197036>.
 - 15 Bekendtgørelse nr. 1335 af 28. november 2017 om ændring af bekendtgørelse om betaling af botilbud mv. efter servicelovens kapitel 20 samt om flytteret i forbindelse med botilbud efter § 108, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=194979>.
 - 16 Lov nr. 221 af 20. marts 2018 om ændring af lov om social service (mulighed for forbud mod enheder, der muliggør internetadgang, undersøgelser af effekter samt brug af afskærmningslokale m.v. i boformer med sikrede afdelinger), tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=200069>.
 - 17 Lovforslag nr. 119 af 13. december 2017, alm. bemærkninger, punkt 3.1.2, tilgængelig her: https://www.ft.dk/ripdf/samling/20171/lovforslag/l119/20171_l119_som_fremsat.pdf.
 - 18 Se aftalen bag cirkulæreskrivelse nr. 10873 af 13. oktober 2015 om naturalisation, § 24, stk. 4-8, der lå til grund for stramningen, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=174789>.
 - 19 Se Udlændinge- og Integrationsministeriets besvarelse af spørgsmål 61 fra Indfødsretsudvalget, IFU (alm. del), 25. april 2017, tilgængelig her: <https://www.ft.dk/samling/20161/alm-del/ifu/spm/61/svar/1400849/1747642/index.htm>.
 - 20 Se Institut for Menneskerettigheders rapport "Statsborgerskab - Status 2018", juni 2018, tilgængelig her: https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/status/2018/status_statsborgerskab_2018.pdf.
 - 21 Lov nr. 530 af 29. april 2015 om ændring af adoptionsloven, lov om social service, forældreansvarsloven og lov om retssikkerhed og administration på det sociale område (lempelse af reglerne for adoption uden samtykke mv.).
 - 22 Lovforslag nr. 121 af 28. januar 2015, alm. bemærkninger, pkt. 3.1.2, tilgængelig her: https://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/L121/som_fremsat.htm.
 - 23 Se børne- og socialministerens besvarelse af § 71-tilsynets spørgsmål nr. 32, alm. del 2017-18, 22. maj 2018, tilgængelig her: <https://www.ft.dk/samling/20171/alm-del/%C2%A771/spm/32/index.htm>.
 - 24 Se Børne- og Socialministeriets nyhed "Der er stadig alt for mange fejl i kommunernes sagsbehandling på socialområdet, viser de nye danmarkskort", 17. april 2018, tilgængelig her: <https://socialministeriet.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2018/apr/der-er-stadig-alt-for-mange-fejl-i-kommunernes-sagsbehandling-paa-socialomraadet-det-viser-de-nye-danmarkskort/>.
 - 25 Højesterets dom afsagt tirsdag den 9. maj 2017, sag 120/2016 (1. afdeling), tilgængelig her: <http://www.hoejesteret.dk/hoejesteret/nyheder/Afgorelser/Documents/120-16.pdf>.
 - 26 Udlændingenævnet har den 3. oktober 2018 meddelt, at nævnet vil genoptage ægteparrets sag, men resultatet af genoptagelsen foreligger ikke endnu. Udlændingenævnets nyhed om sagen er tilgængelig her:

- <https://udln.dk/da/GlobalMenu/Nyheder/Nyhedsarkiv/2018/03-10-2018.aspx>.
- 27 Højesterets afsagt den 18. januar 2018, sag nr. 158/2017 (2. afdeling), tilgængelig her: <http://www.hoejesteret.dk/hoejesteret/nyheder/Afgorelser/Documents/159-17.pdf>.
- 28 FN's Børnekomité, Concluding observations on the fifth periodic report of Denmark, 2. oktober 2017, (CRC/C/DNK/CO/5), tilgængelig her: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=CRC/C/DNK/CO/5.
- 29 FN's Handicapkonventions artikel 9 om tilgængelighed.
- 30 FN's Handicapkonventions præambel punkt (e).
- 31 FN's Handicapkonventions artikel 5 om lighed og ikke-diskrimination. Se også Institut for Menneskerettigheders policy brief "Forbud mod diskrimination", maj 2014, tilgængelig her: <http://menneskeret.dk/udgivelser/forbud-diskrimination>.
- 32 Se FN's Handicapkonventions artikel 2.
- 33 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Guberina mod Kroatien, afgørelse af 22. marts 2016, app. nr. 23682/13; Çam mod Tyrkiet, afgørelse af 23. februar 2016, app. no. 51500/08; Bataliny mod Rusland, afgørelse af 23. juli 2015, app. nr. 10060/07; Shamoyan mod Armenien, afgørelse af 7. juli 2015, app. nr. 18499/08; Yaikov mod Rusland, afgørelse af 18. juni 2015, app. nr. 39317/05; Stefan Stankov mod Bulgarien, afgørelse af 17. marts 2015, app. nr. 25820/07; M.S. mod Kroatien (nr. 2), afgørelse af 19. februar 2015, app. nr. 75450/12; Affaire Helhal mod Frankrig, afgørelse af 19. februar 2015, app. nr. 10401/12; Khloyev mod Rusland, afgørelse af 5. februar 2015, app. nr. 46404/13; Alajos Kiss mod Ungarn, afgørelse af 20. maj 2010, app. nr. 38832/06; Kiyutin mod Rusland, afgørelse af 10. marts 2011, app. nr. 2700/10 og Glor mod Schweiz, afgørelse af 30. april 2009, app. nr. 13444/0.
- 34 Den Europæiske Socialpagt, artikel 15.
- 35 Den Europæiske Unions Charter om Grundlæggende Rettigheder, artikel 21.
- 36 FN's Kvindekomité, CEDAW General Recommendations No. 18, adopted at the Tenth Session, 1. februar 1991, inkluderet i dokument nr. A/46/38, tilgængelig her: <http://www.undocs.org/A/46/38>; FN's Komité for Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder, General Comment no. 5: Persons with Disabilities, Adopted at the Eleventh Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 9. December 1994, inkluderet i document nr. E/1995/22, tilgængelig her: [https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2F1995%2F22\(SUPP\)&Lang=en](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2F1995%2F22(SUPP)&Lang=en), og FN's Børnekomité, General Comment no. 9, The rights of children with disabilities, adopted at the forty-third session, 29. september 2006, dokument nr. CRC/C/GC/9, tilgængelig her: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/GC9_en.doc.
- 37 Regeringens plan "Handicappolitisk handlingsplan – Status 2014", september 2014, tilgængelig her: http://www.stm.dk/multimedia/Handicappolitisk_handlingsplan_-_status_2014_Et_samfund_for_alle.pdf.
- 38 Se ovenfor afsnit 2 om udviklingen i 2018 om behovet for en generel handleplan på handicapområdet.
- 39 Se afsnit 2.1 om menneskeretlige forbedringer.
- 40 Lovbekendtgørelse nr. 1001 af 24. august 2017 om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., § 2 a, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=179869>.
- 41 Se ovenfor afsnit 2.1 menneskeretlige forbedringer.
- 42 Lovbekendtgørelse nr. 1114 af 30. august 2018 om social service, §§ 1 og 81, tilgængelig her:

- <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=202239#id59dceef-6c50-4c21-83ab-7d197f9c0f00>.
- 43 Lovbekendtgørelse nr. 1114 af 30. august 2018 om social service, afsnit V, kapitel 16 og 20, samt afsnit VI, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=202239#id59dceef-6c50-4c21-83ab-7d197f9c0f00>.
- 44 Folketingsbeslutning B 15 vedtaget den 17. december 2010 om fremme, beskyttelse og overvågning af gennemførelsen af FN's konvention om rettigheder for personer med handicap, tilgængelig her: <https://www.ft.dk/samling/20101/beslutningsforslag/b15/index.htm>.
- 45 FN's Handicapkomité, General Comment no. 2, Article 9: Accessibility, adopted at the eleventh session, 22. maj 2014 (CRPD/C/GC/2), tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en.
- 46 FN's Handicapkomité, General Comment no. 2, Article 9: Accessibility, adopted at the eleventh session, 22. maj 2014, (CRPD/C/GC/2), tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en, og Institut for Menneskerettigheders pjece "Kom bare ind – Om tilgængelighed til bygninger", 1. januar 2013, side 15-16, tilgængelig her: <https://menneskeret.dk/udgivelser/kom-bare>.
- 47 FN's Handicapkonventions artikel 3(f).
- 48 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Guberina mod Kroatien, afgørelse af 22. marts 2016, app. nr. 23682/13, og Çam mod Tyrkiet, afgørelse af 23. februar 2016, app. nr. 51500/08.
- 49 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Botta mod Italien, afgørelse af 24. februar 1998, app. nr. 2149/93, og Zehnalová og Zehnal mod Den Tjekkiske Republik, afgørelse af 14. maj 2002, app. nr. 38621/97. Se også Farcas mod Rumænien af 14. september 2010, app. nr. 32596/04; Neagu mod Rumænien af 11. august 2016, app. nr. 49651/16, og Enver Sahin mod Tyrkiet af 30. januar 2018, app. nr. 23065/12 (om rimelig tilpasning).
- 50 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Molka mod Polen, afgørelse af 11. april 2006, app. nr. 56550/00, og Farcas mod Rumænien, afgørelse af 14. september 2010, app. nr. 32596/04.
- 51 EU-forordning nr. 661/2009 af 13. juli 2009 om krav til typegodkendelse for den generelle sikkerhed for motorkøretøjer, påhængskøretøjer dertil samt systemer, komponenter og separate tekniske enheder til sådanne køretøjer, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009R0661&from=en>; EU-forordning nr. 181/2011 af 16. februar 2011 om buspassagerers rettigheder og om ændring af forordning nr. 2006/2004, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011R0181&from=EN>; EU-forordning nr. 1371/2007 af 23. oktober 2007 om jernbanepassagerers rettigheder og forpligtelser, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007R1371&from=EN>; EU-forordning nr. 1300/2014 af 18. november 2014 om den tekniske specifikation for interoperabilitet gældende for tilgængelighed for handicappede og bevægelseshæmmede personer i EU's jernbanesystem, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R1300&from=EN>; EU-forordning nr. 1177/2010 af 24. november 2010 om passagerers rettigheder ved sørejser og rejser på indre vandveje og om ændring af forordning nr. 2006/2004, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/>

- [TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R1177&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R1177&from=EN); EU-direktiv 2009/45/EF af 6. maj 2009 om sikkerhedsregler og -standarder for passagerskibe (Omarbejdning), tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009L0045&from=en>, og EU-forordning nr. 1107/2006 af 5. juli 2006 om handicappede og bevægelseshæmmede personers rettigheder, når de rejser med fly, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006R1107&from=EN>.
- 52 Rådets henstilling af 4. juni 1998 om parkeringskort for mennesker med handicap (98/376/EF), tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998H0376&from=EN>, og Rådets henstilling af 3. marts 2008 (2008/205/EF), tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008H0205&from=EN>. Se endvidere: https://europa.eu/youreurope/citizens/travel/transport-disability/parking-card-disabilities-people/index_en.htm.
- 53 Direktiv 2016/2102 af 26. oktober 2016 om tilgængeligheden af offentlige organers websteder og mobilapplikationer, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L2102&qid=1535553268116&from=EN>.
- 54 Se Kommissionens nyhed om indgåelse af aftalen om udformningen af direktivet samt den videre proces her: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-18-6323_en.htm.
- 55 EU-forordning nr. 181/2011 af 16. februar 2011 om buspassagerers rettigheder og om ændring af forordning nr. 2006/2004, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011R0181&from=EN>; EU-forordning nr. 1371/2007 af 23. oktober 2007 om jernbanepassagerers rettigheder og forpligtelser, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007R1371&from=EN>; og EU-forordning nr. 1300/2014 af 18. november 2014 om den tekniske specifikation for interoperabilitet gældende for tilgængelighed for handicappede og bevægelseshæmmede personer i EU's jernbanesystem, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R1300&from=EN>.
- 56 Se Altingets artikel "Handicappede døjer med adgangen til tog og busser", 28. september 2017, tilgængelig her: <https://www.altinget.dk/transport/artikel/handicappede-doejer-med-adgangen-til-tog-og-busser>.
- 57 Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsens rapport "Den danske gennemførelsesplan for TSI PRM", september 2017, tilgængelig her: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/rail-nip/nip-prm-tsi-denmark.pdf>.
- 58 Folketingets Ombudsmands udtalelse "Handicaptilgængelighed til togstation", FOB 2016-40, tilgængelig her: http://www.ombudsmanden.dk/find/udtalelser/beretningssager/alle_bsager/2016-40/pdf/.
- 59 EU-Direktiv 2016/2102 af 26. oktober 2016 om tilgængeligheden af offentlige organers websteder og mobilapplikationer, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L2102&qid=1535553268116&from=EN>, og lov nr. 692 af 8. juni 2018 om tilgængelighed af offentlige organers websteder og mobilapplikationer, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=201794>.
- 60 Digitaliseringsstyrelsens høringsnotat med kommentarer vedrørende udkast til forslag til lov om tilgængelighed af offentlige myndigheders websteder og

- mobilapplikationer, 8. januar 2018, Afsnit 2: Temainddelt hørings svar og kommentarer hertil, pkt. 1.1. Minimumsdirektiv, side 2, tilgængeligt her: <https://www.ft.dk/samling/20171/lovforslag/L126/bilag/1/1843307.pdf>.
- 61 Lovforslag nr. 126 af 11. januar 2018 om tilgængelighed af offentlige organers websteder og mobilapplikationer, bemærkninger til § 6, tilgængeligt her: https://www.ft.dk/ripdf/samling/20171/lovforslag/L126/20171_L126_som_fremsat.pdf. Se Handicapbarometer.dk.
- 62 Se Handicapbarometer.dk.
- 63 Bekendtgørelse nr. 1615 af 13. december 2017 om ændring af bygningsreglement 2018 (BR18), § 48, stk. 3, § 51, stk. 3, og § 52, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=196435>.
- 64 Bekendtgørelse af byggeloven nr. 1178 af 23. september 2016, § 1, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=183662>. Lovforslag nr. 44 af den 11. oktober 2000 til lov om ændring af byggeloven (Modernisering af bebyggelsesregulerende bestemmelser, handicaptilgængelighed m.v.).
- 65 Beslutningsforslag B 128 af 23. marts 2018 om forslag til folketingsbeslutning om tilgængelighed for personer med handicap til ny- og ombyggede enfamiliehuse, tilgængelig her: https://www.ft.dk/ripdf/samling/20171/beslutningsforslag/b128/20171_b128_som_fremsat.pdf.
- 66 Lov nr. 688 af 8. juni 2018 om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, § 3, og lovforslag nr. 221 af 18. april 2018 om lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, generelle bemærkninger til lovforslaget, afsnit 3.3, og bemærkninger til § 3, tilgængelig her: https://www.ft.dk/ripdf/samling/20171/lovforslag/L221/20171_L221_som_fremsat.pdf.
- 67 FN's Handicapkomité, General Comment no. 4 (2016), Article 24: Right to inclusive education, 25. november 2016, dokument nr. CRPD/C/GC/4, afsnit 40, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/4&Lang=en.
- 68 Handicapkomitéen redegør nærmere i sin generelle kommentar til artikel 24 for principperne om availability, accessibility, acceptability og adaptability, der er hentet fra en generel kommentar til konventionen om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder. Se FN's Komité for Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder, General Comment no. 13, Art. 13: The right to education, adopted at the twenty-first session, 3. december 1999, (E/C.12/1999/10), tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2f1999%2f10&Lang=en.
- 69 FN's Handicapkonventions artikel 24, stk. 2, litra a.
- 70 FN's Handicapkonventions artikel 24, stk. 1, og stk. 2, litra b.
- 71 FN's Handicapkonventions artikel 24, stk. 2, litra a.
- 72 Se undtagelserne i FN's Handicapkonventions artikel 24, stk. 2, litra e, og stk. 3.
- 73 Se f.eks. FN's Børnekonvention, FN's standardregler om lige muligheder for mennesker med handicap, Salamanca-erklæringen og handlingsprogrammet for specialundervisning.
- 74 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, sagen "Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium" mod Belgium, 9. februar 1967, app. nr. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, præmis 3-5.
- 75 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Çam mod Tyrkiet, afgørelse af 23. februar 2016, app. nr. 51500/08.

- 76 Se handicapbarometer.dk.
- 77 VIVE's rapport "Handicap, Beskæftigelse og Uddannelse i 2016", 30. maj 2017, tilgængelig her: <https://www.sfi.dk/publikationer/handicap-beskaeftigelse-og-uddannelse-i-2016-13306/>.
- 78 Undersøgelsens resultater fremgår af Danske Handicaporganisationers nyhed "Studerende med handicap mistrives og kvitter studiet", 6. juli 2017, tilgængelig her: <https://www.handicap.dk/nyheder/nyhedsarkiv/studerende-med-handicap-mistrives-og-kvitter-studiet/>.
- 79 Se VIVE "Personer med handicap hverdagsliv og levevilkår 2019", side 37, tilgængelig her: https://pure.sfi.dk/ws/files/1045522/personer_med_handicap_pdfa.pdf.
- 80 Se Altingets artikel "Nye tal: massivt frafald på erhvervsuddannelserne", 20. marts 2018, tilgængelig her: <https://www.altinget.dk/uddannelse/artikel/167076-nye-tal-massivt-fracald-paa-ehvervsuddannelserne>.
- 81 Se forslag til vedtagelse V 52 om muligheden for, at personer med handicap kan tage en erhvervsuddannelse, vedtaget den 15. maj 2018.
- 82 Undervisningsministeriets udspil "Fra folkeskole til faglært – erhvervsuddannelser til fremtiden", tilgængeligt her: <https://www.uvm.dk/publikationer/2018/180913-udspil--fra-folkeskole-til-faglaert-%E2%80%93-erhvervsuddannelser-til-fremtiden->.
- 83 De seneste tre år er andelen af elever i kommunale tilbud, som ikke går i specialtilbud, men derimod er en del af skolernes ordinære klasser, faldet en smule, men den såkaldte inklusionsgrad ligger stadig på cirka 95. Tallene for inklusionsgraden er tilgængelige her: <https://www.uvm.dk/statistik/grundskolen/elever/specialundervisning>.
- 84 Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestillings rapport "Afrapportering af inklusionseftersynet – den samlede afrapportering", maj 2016, tilgængelig her: <https://www.uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/udd/folke/2016/maj/160511%20inklusionseftersyn%2096%20procents%20maalsaetningen%20droppes>.
- 85 Se undersøgelsens resultater i Autismeforeningens nyhed, 23. marts 2019, tilgængelig her: <https://www.autismeforening.dk/news/nyheder-2018/ny-undersogelse-flere-boern-med-autismemagter-ikke-skolen/>.
- 86 Klagenævnet for specialundervisnings årsrapport, "Årsrapport for 2017 for Klagenævnet for Specialundervisning", februar 2018, side 12, tilgængelig på: <https://ast.dk/publikationer/arsrapport-for-2017-for-klagenaevnet-for-specialundervisning>.
- 87 Institut for Menneskerettigheders rapport "Retten til uddannelse – når børn med handicap ikke går i skole", 2017, tilgængelig her: <https://menneskeret.dk/udgivelser/retten-uddannelse-naar-boern-handicap-ikke-gaar-skole>.
- 88 Institut for Menneskerettigheders rapport "Børn med handicap på frie grundskoler", 2018, tilgængelig her: https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/rettet_aug2018_boern_med_handicap_paa_frie_grundskoler.pdf.
- 89 FN's Handicapkomité, Concluding observations on the initial report of Denmark, oktober 2014, (CRPD/C/DNK/CO/1), par. 54-55, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/DNK/CO/1&Lang=En.
- 90 FN's Handicapkonvention art. 3(c) og 3(e).
- 91 Lovbekendtgørelse nr. 1001 af 24. august 2017 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710>.

- [aspx?id=179869](#), og lovforslag nr. 92 af 11. november 2004 om ændring af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v. (Indsættelse af alder og handicap som kriterier i loven), tilgængeligt her: <https://www.ft.dk/samling/20041/lovforslag/l92/index.htm>.
- 92 EU-direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0078&qid=1536567618596&from=DA>.
- 93 Lovbekendtgørelse nr. 1001 af 24. august 2017 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., §§ 2 og 2a, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=179869>.
- 94 EU-direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, betragtning nr. 17.
- 95 EU-Domstolens dom af 11. april 2013, Ring og Werge, i de forenede sager C-335/11 og C-337/11, præmis 53-56, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=9ea7d2dc30d8691b9a99a00e4c699e17c0e0d10f8d10.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyPaxn0?text=&docid=136161&pageIndex=0&doclang=da&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=352534>.
- 96 EU-Domstolens dom af 11. april 2013, Ring og Werge, i de forenede sager C-335/11 og C-337/11, præmis 53-56, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=9ea7d2dc30d8691b9a99a00e4c699e17c0e0d10f8d10.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyPaxn0?text=&docid=136161&pageIndex=0&doclang=da&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=352534>.
- 97 EU-direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, betragtning nr. 20 og 21, tilgængelig her: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0078&qid=1536567618596&from=DA>. Lovbekendtgørelse nr. 1001 af 24. august 2017 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., § 2 a, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=179869>.
- 98 EU, Rådets afgørelse af 26. november 2009 om Det Europæiske Fællesskabs indgåelse af De Forenede Nationers konvention om handicappedes rettigheder (2010/48/EF), tilgængelig her: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2010_023_R_0035_01&from=DA.
- 99 EU-Domstolens dom af 11. april 2013, Ring og Werge, i de forenede sager C-335/11 og C-337/11, præmis 28-47, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=136161&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=334666>.
- 100 EU-Domstolens dom af 18. marts 2014 i sag C-363/12, præmis 84-90, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=149388&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=377405>. EU-Domstolens dom af 22. maj 2014 i sag C-356/12, præmis 69-70, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=152650&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=378568>.
- 101 EU-Domstolens dom af 18. december 2014 i sag C-354/13, præmis 64, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=160935&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=351941>.
- 102 EU-Domstolens dom af 11. juni 2006 i sag C-13/05, præmis 52 og 57, tilgængelig her:

- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56459&pageIndex=0&doclang=DA&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=353216>.
- 103 EU-Domstolens dom af 1. december 2016 i sag C-395/15, præmis 59, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=185743&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=355738>.
- 104 EU-Domstolens dom af 18. marts 2014 i sag C-363/12, præmis 78-82, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=149388&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=361065>.
- 105 EU-Domstolens dom af 11. april 2013 i de forenede sager C-335/11 og C-337/11, præmis 92, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=136161&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=334666>. EU-Domstolens dom af 9. marts 2017 i sag C-406/15, præmis 64 og 70, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=188752&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=362492>. EU-Domstolens dom af 18. januar 2018 i sag C-270/16, præmis 57, tilgængelig her: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=198527&pageIndex=0&doclang=DA&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=363004>.
- 106 Lovbekendtgørelse nr. 727 af 7. juli 2009 om kompensation til handicappede i erhverv m.v., § 3, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=125905>. Bekendtgørelse nr. 817 af 26. juni 2013 om kompensation til handicappede i erhverv m.v., §§ 2-3, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=152559>.
- 107 Lovbekendtgørelse nr. 1084 af 19. september 2017 om arbejdsmiljø, § 15, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=203578>. Bekendtgørelse nr. 559 af 17. juni 2004 om arbejdets udførelse, se blandt andet § 8, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=30092>. Bekendtgørelse nr. 96 af 13. februar 2001 om faste arbejdssteders indretning, §§ 15, 18, 19, 47, jf. § 18, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=3555>. Se også Vejledning nr. 9071 af 5. februar 2016 om faste arbejdssteders indretning, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=177406>.
- 108 Se handicapbarometer.dk.
- 109 Sundhedsministeriets "Nationale mål for sundhedsvæsenet", 2018, side 9 og 15, figur 9, tilgængelig her: https://www.sum.dk/Aktuelt/Publikationer/~/_media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2018/Nationale-maal-sept-2018/Nationale-maal-sept-2018.pdf.
- 110 Se nærmere om definitionen af handicapbegrebet under punkt 11.1.
- 111 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (VIVE)'s rapport "Handicap, beskæftigelse og uddannelse i 2016 (17:15)" af Malene Rode Larsen og Mona Larsen, side 12 og 62-63, tilgængelig her: https://pure.sfi.dk/ws/files/838372/1715_Handicap_besk_figtigelse_og_uddannelse_i_2016.pdf.
- 112 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (VIVE)'s rapport "Handicap, beskæftigelse og uddannelse i 2016 (17:15)" af Malene Rode Larsen og Mona Larsen, side 12 og 71, tilgængelig her: https://pure.sfi.dk/ws/files/838372/1715_Handicap_besk_figtigelse_og_uddannelse_i_2016.pdf.

- 113 Deloitte's rapport "Evaluering af reform af førtidspension og fleksjob: Hovedrapport", marts 2018, side 74, tilgængelig her: <https://star.dk/media/5870/hovedrapport-foep-fleks-160318-final.pdf>.
- 114 Deloitte's rapport "Evaluering af reform af førtidspension og fleksjob: Hovedrapport", marts 2018, side 74, tilgængelig her: <https://star.dk/media/5870/hovedrapport-foep-fleks-160318-final.pdf>.
- 115 Se nærmere om definitionen af handicap i Handicapkonventionen i afsnit 1.1.
- 116 Jf. FN's Handicapkonventions artikel 3(a) samt blandt andre artikel 17 og artikel 25.
- 117 FN's Handicapkomité, General Comment No. 2: Article 12: Equal recognition before the law, adopted at the eleventh session, 11. april 2014, (CRPD/C/GC/1), par. 42, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en.
- 118 Se psykiatrilovens § 5 og straffelovens § 68, hvor et behandlingskriterium indgår i vurderingen (se betænkning 1982 nr. 955 om foranstaltninger over for åndssvage og andre svagt begavede lovovertrædere, kapitel III, afsnit A.2 samt betænkning 1999 nr. 1372 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter § 68 og § 69, kapitel 2, afsnit 3.3).
- 119 FN's Højkommissær for Menneskerettigheder, Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 26. januar 2009, dokument nr. A/HRC/10/48, par. 48, tilgængelig her: <http://www.un.org/disabilities/documents/reports/ohchr/A.HRC.10.48AEV.pdf>.
- 120 FN's Handicapkomité, Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Concluding observations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Tunisia, april 2011, dokument nr. CRPD/C/TUN/CO/1, par. 24-25, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/TUN/CO/1&Lang=En.
- 121 FN's Handicapkomité, Concluding observations on the initial report of Denmark, oktober 2014, dokument nr. CRPD/C/DKN/CO/1, par. 36-37, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fdNK%2fCO%2f1&Lang=en.
- 122 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 72, og Pléso mod Ungarn, afgørelse af 2. oktober 2012, app. no. 41242/08, § 37.
- 123 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, D.D. mod Litauen, afgørelse af 14. februar 2012, app. no. 13469/06, § 173, og Bures mod Tjekkiet af 18. oktober 2012, app. no. 37679/08, §§ 85 og 87.
- 124 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 72, og Pléso mod Ungarn, afgørelse af 2. oktober 2012, app. no. 41242/08, § 153.
- 125 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Nevmerzhiysky mod Ukraine, afgørelse af 5. april 2005, app. no. 54825/00, § 94, og Jalloh mod Tyskland, afgørelse af 11. maj 2006, app. no. 54810/00, § 69.
- 126 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, §§ 204-205.

- 127 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Julin mod Estland, afgørelse af 29. maj 2012, app. no. 16563/08, §§ 124-127; Tali mod Estland, afgørelse af 13. februar 2014, app. no. 66393/10, §§ 79-81; Bures mod Tjekkiet, afgørelse af 18. oktober 2012, app. no. 37679/08, §§ 93-105; og M.S. mod Kroatien (nr. 2), afgørelse af 19. februar 2015, app. no. 75450/12, §§ 98 og 103-112.
- 128 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 132, og Pléso mod Ungarn, afgørelse af 2. oktober 2012, app. no. 41242/08, § 54. Se f.eks. også D.D. mod Litauen, afgørelse af 14. februar 2012, app. no. 13469/06; M. mod Ukraine, afgørelse af 19. april 2012, app. no. 2452/04; H.L. mod Storbritannien, afgørelse af 5. oktober 2004, app. no. 45508/99 og Storck mod Tyskland, afgørelse af 16. juni 2005, app. no. 61603/00.
- 129 Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, artikel 5, stk. 1, litra e.
- 130 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 146, og Hutchison Reid mod Storbritannien, afgørelse af 2. februar 2003, app. no. 50272/99, § 52.
- 131 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Winterwerp mod Holland, afgørelse af 24. oktober 1979, app. no. 6301/73, §§ 37-39; Varbanov mod Bulgarien, afgørelse af 5. oktober 2000, app. no. 31365/96, § 45-47, og Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 145.
- 132 Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, Pléso mod Ungarn, afgørelse af 2. oktober 2012, app. no. 41242/08, § 62, og Stanev mod Bulgarien, afgørelse af 17. januar 2012, app. no. 36760/06, § 143.
- 133 FN's Konvention mod Tortur og anden Grusom, Umenneskelig eller Nedværdigende Behandling eller Straf, artikel 1, 2 og 11, FN's Konvention om Borgerlige og Politiske Rettighedsers artikel 7 og Europarådets Konvention til Forebyggelse af Tortur og Umenneskelig eller Vanærende Behandling eller Straf, præambel og artikel 1.
- 134 Europarådet, Konvention af 4. april 1997 om menneskerettigheder og biomedicin, kapitel 2, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=22903>.
- 135 FN Torturkomité, Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Denmark, 4. februar 2016, dokument nr. CAT/C/DKN/CO/6-7, par. 40-41, tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fDNK%2fCO%2f6-7&Lang=en.
- 136 Europarådet, Report to the Danish Government on the visit to Denmark carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), 4. til 13. februar 2014, CPT/Inf (2014) 25, par. 125, tilgængelig her: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168069570e>.
- 137 Europarådet, Council of Europe anti-torture Committee announces visits to eight states in 2019, 12. april 2018, tilgængelig her: <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-announces-visits-to-eight-states-in-2019>.
- 138 FN's Menneskerettighedskomité, Concluding observations on the sixth periodic report of Denmark, 15. august 2016, document nr. CCPR/C/DNK/CO/6, para. 25-26), tilgængelig her:

- <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/180/52/PDF/G1618052.pdf?OpenElement>.
- 139 FN's Handicapkomité, Concluding observations on the initial report of Denmark, oktober 2014, dokument nr. CRPD/C/DKN/CO/1, III Principal areas of concern and recommendations, B. Specific rights (art. 5-30), Liberty and security of the person (art. 14) og Freedom from torture or crue, inhuman or degrading treatment or punishment (art. 15), tilgængelig her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fDKN%2fCO%2f1&Lang=en.
- 140 Regeringens udvalg om psykiatris rapport "En moderne, åben og inkluderende indsats for mennesker med psykiske lidelser", oktober 2013, side 94 og 249-250, tilgængelig her: http://www.sum.dk/Aktuelt/Nyheder/Psykiatri/2013/Oktober/~media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2013/Rapport-psykiatriudvalg-okt-2013/En%20moderne%20%C3%A5ben%20og%20inkluderende%20indsats_hovedrapport.ashx.
- 141 Regeringens plan "Ligeværd – nyt fokus for indsatsen for mennesker med psykiske lidelser: En langsigtet plan", maj 2014, side 30 og 34, tilgængelig her: http://www.sum.dk/Aktuelt/Publikationer/~media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2014/Ligevaerd-psykiatriplan-maj-2014/Psykiatri_handlingsplan-netudgave.ashx.
- 142 Lovforslag nr. L 137 af 5. februar 2015 om forslag til lov om ændring af lov om anvendelse af tvang i psykiatrien (Fastlæggelse af mindreårige psykiatriske patienters retsstilling, indførelse af ny formålsbestemmelse, skærpede kriterier for tvangsfiksering og ændring af kriterierne i § 19 a for åbning og kontrol af post, undersøgelser af patientstuer og ejendele samt kropsvsitation m.v.), tilgængeligt her: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=174248>. Lovbekendtgørelse nr. 1160 af 29. september 2015 om anvendelse af tvang i psykiatrien, tilgængelig her: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=174248#id0bb98cae-e2bf-4689-91f8-7dfc543860ce>. Se også psykiatrilovens §§ 4, 14-16 og 21, stk. 4-8.
- 143 Se Handicapbarometeret her: <https://handicapbarometer.dk/>, og Sundhedsdatastyrelsens graf med årlige indikatorer, baseline og milepæl, tilgængelig her: <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip05.aspx>.
- 144 Sundhedsdatastyrelsens graf med årlige indikatorer, baseline og milepæl, tilgængelig her: <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip05.aspx>.
- 145 Sundhedsdatastyrelsens graf med årlige indikatorer, baseline og milepæl, tilgængelig her: <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip05.aspx>.
- 146 Dagens Medicins artikler "Ansatte bekymrede over fastholdelser i Hovedstadens Psykiatri" og "Nej til bæltter får psykiatrien til at ty til fastholdelser", 17. august 2018, tilgængelige her: <https://dagensmedicin.dk/ansatte-bekymrede-over-fastholdelser-i-hovedstadens-psykiatri/> og her: <https://dagensmedicin.dk/nej-til-baelter-faar-psykiatrien-til-at-ty-til-fastholdelser/>.
- 147 Mads Pedersen, "Straf, straffrihed og særforanstaltninger – Er straffrihed en straf?", Ugeskrift for Retsvæsen, 2015, U.2015B.349, og Institut for Menneskerettigheder og Rådet for Socialt Udsattes udredning "Brug af særforanstaltninger over for psykisk syge kriminelle i et menneskeretligt perspektiv – udredning nr. 4", 2006, tilgængelig her: https://menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ifmr_udred_4.pdf.

- 148 Justitsministeriets Forskningskontors rapport "Nye foranstaltningsdomme i 2016", november 2017, tilgængelig her: http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningsrapporter/2017/foranstaltningsdomme_2016.pdf.
Justitsministeriets Forskningskontors rapport "Nye foranstaltningsdomme i 2015", december 2016, tilgængelig her: http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningsrapporter/2016/foranstaltningsdomme_2015.pdf.
Justitsministeriets forskningskontors rapport "Udviklingen i domme til foranstaltninger", april 2014, tilgængelig her: <https://www.ft.dk/samling/20131/almdel/suu/bilag/389/1364004.pdf>.
- 149 Regeringens plan "Vi løfter i fællesskab – en samlet handlingsplan for psykiatrien frem mod 2025", september 2018, tilgængelig her: https://sum.dk/Aktuelt/Nyheder/Psykiatri/2018/September/~media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2018/Psykiatriplan-Vi-loefter-i-faellesskab-sept-2018/Vi-loefter-i-faellesskab-tilgaengelig-pdf.pdf.

**INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER**